

Józef Iwanicki

„Psychiczne”, „duchowe” w człowieku według materializmu dialektycznego i według tomizmu

Studia Philosophiae Christianae 1/1, 17-74

1965

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JÓZEF IWANICKI

„PSYCHICZNE“, „DUCHOWE“¹ W CZŁOWIEKU WEDŁUG MATERIALIZMU DIALEKTYCZNEGO I WEDŁUG TOMIZMU

Całość składa się z 1. wstępu 2. rozwinięcia 3. zakończenia.

1. Wstęp

Wstęp zawiera: 111. sumaryczne podanie treści całości, 112. oraz krótką charakterystykę postępowania metodologicznego.

111. Sumaryczne podanie treści

21. w rozwinięciu: 21. analiza marksistowskiej koncepcji „psychicznego“: 211. tezy, 2111. o treści odrzucanej: 21111. materializmu niedialektycznego, A. materializmu przyrodniczo-mechanicystycznego (18,19w),

¹ „Psychiczne“, „duchowe“ tu znaczeniowo pokrywają się: I. nazwy te wyrażają nie tylko aspekty funkcyjne, ale i strukturalne; chociaż nazwy te użyte tu przymiotnikowo, to nie wykluczają one oznaczeń rzeczownikowych, np. duszy. II. Takie użycie tych terminów — zasadniczo nie odbiega od określeń A. Lalande, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, 1956 „psychique“ (850), „spirituel“ (1024)... opposé à matériel, corporel, charnel „l'âme“ (42) „substance individuelle“, „esprit“ (300) opposé à la matière. Podobnie określa Brugger, *Philosophisches Wörterbuch*, 1953, „Seelische“, „Psychische“ (243). Duchowego definicję opisową mamy u C. A. Stepaniana, *Dialektika formirowanija duchownoi żizni*, *Woprosy filosofii*, 1964, N. 4, 61: „Duchownaja żizn — szirokoe poniatie — ochwatywaioaszczee vse formy soznatel'nogo, czuwstwen'nogo i psichiczeskogo otrazhenija dejstvitel'nosti, zakreplennye w naucznykh, esteticzeskikh, kulturnykh i moralnykh czennostiakh, w prawakh, obyčajach i tradiczijach“, zob. L.S. Wygot'skij, *Razvitie wysszich psichiczeskikh funkcij*, s. 500, Moskwa, 1960; O. K. Tichomirov, *Obszczestwenno-istoriczeskij podchod k razwitiu psichiczeskoi dejatel'nosti czeloveka*, *Woprosy filosofii*, N. 12, s. 144—147, 1961.

B. panpsychicznego, C. behaviorystycznego; 21112. pozytywizmu, 21113. dualizmu psychicznego.

2112. tezy o treści przyjmowanej: 21121. zagadnienie sformułowania tezy: F211. jakość, czyli struktura i funkcja „psychicznego” w człowieku, f11. „psychiczne” jest specyficzną własnością materii wysoko zorganizowanej; F212. pochodzenie „psychicznego”: f3. „psychiczne” — filogenetycznie i ontogenetycznie — pochodzi od ewoluującej i rozwiniętej materii; F213. konkretna zależność funkcyjna i genetyczna „psychicznego”: f5. mózg ludzki jest adekwatnym źródłem „psychicznego”.

212. kolejne uzasadnienia tezy: H211. uzasadnienie „niewprost tezy (f11), H212. uzasadnienie „wprost” tezy (f11); H3. uzasadnienie tezy (f3): I1. przesłanki nawiązujące do systemu, I2. do faktów; J. uzasadnienie tezy (f5): J11. przesłanki nawiązujące do ustaleń paleontologicznych, J12. do ustaleń przez studia nad mózgiem.

22. analiza tomistycznej koncepcji „psychicznego”: 2221. jedność teorii hylemorficznej: Ł 1. w odniesieniu do substancji zwierzęcej, 2. w odniesieniu do substancji ludzkiej; 2222. jedność człowieka: M21. jedność podmiotu, M22. jedność istnienia, M23. jedność działania; 2223. ontologiczna wartość „psychicznego”: N1. czym jest, N2. a czym nie jest „psychiczne”: N222. analiza dążeń, N223. analiza poznań; 2224. podłożenie psychicznej struktury i funkcji w człowieku: O1. nawiązanie do faktów ustalanych: O111. w ramach paleontologii, O112. w ramach genetyki; O2. nawiązanie do zasad systemu.

3. w zakończeniu: 31. odnośnie dwu koncepcji: marksistowskiej i tomistycznej — zbieżność formalna występuje w nawiązaniu do faktów, do interpretacji faktów, i do zasad systemowych; 32. rozbieżność ujawnia się w ujmowaniu: 321. treści faktów i zasad systemowych, 322. oraz — w ujmowaniu — tutaj traktowanego — przedmiotu i w konstruowaniu o nim teorii. 33. Do zakończenia dodane zostało: 331. streszczenie francuskie oraz 332. skróty nazwisk.

112. Charakterystyka postępowania metodologicznego

Dla scharakteryzowania postępowania metodologicznego — zaznaczam, że w tej pracy zamierzam stosować wyraźny podział systematyczny aż do

elementarnych części zdaniowych, aby uwidocznic układ zagadnień i ich rozwiązań².

2. Rozwinięcie

Rozwinięcie sprowadza się do analizowania koncepcji: 21. materialistyczno-dialektycznej i 22. tomistycznej na temat „psychicznego”, „duchowego” w człowieku.

21. Analiza koncepcji materialistyczno-dialektycznej

Analiza ta składa się z zarysowego wskazania: 211. naprzód — tez koncepcji; 212. następnie — ich uzasadnień; 213. wreszcie — podsumowania tej części (21).

211. Tezy

Oдноśnie tez zostanie uwzględniony dwojaki aspekt: 2111. negatywny — ujawni treści odrzucane; 2112. pozytywny — uwydatni treści przyjmowane.

2111. Treści odrzucane

Te treści odrzucane znajdują się w marksistowskim przeciwstawieniu się ujęciom: 21111. materializmu niedialektycznego; 21112. pozytywizmu; 21113. dualizmu psychofizycznego.

21111. Materializm niedialektyczny

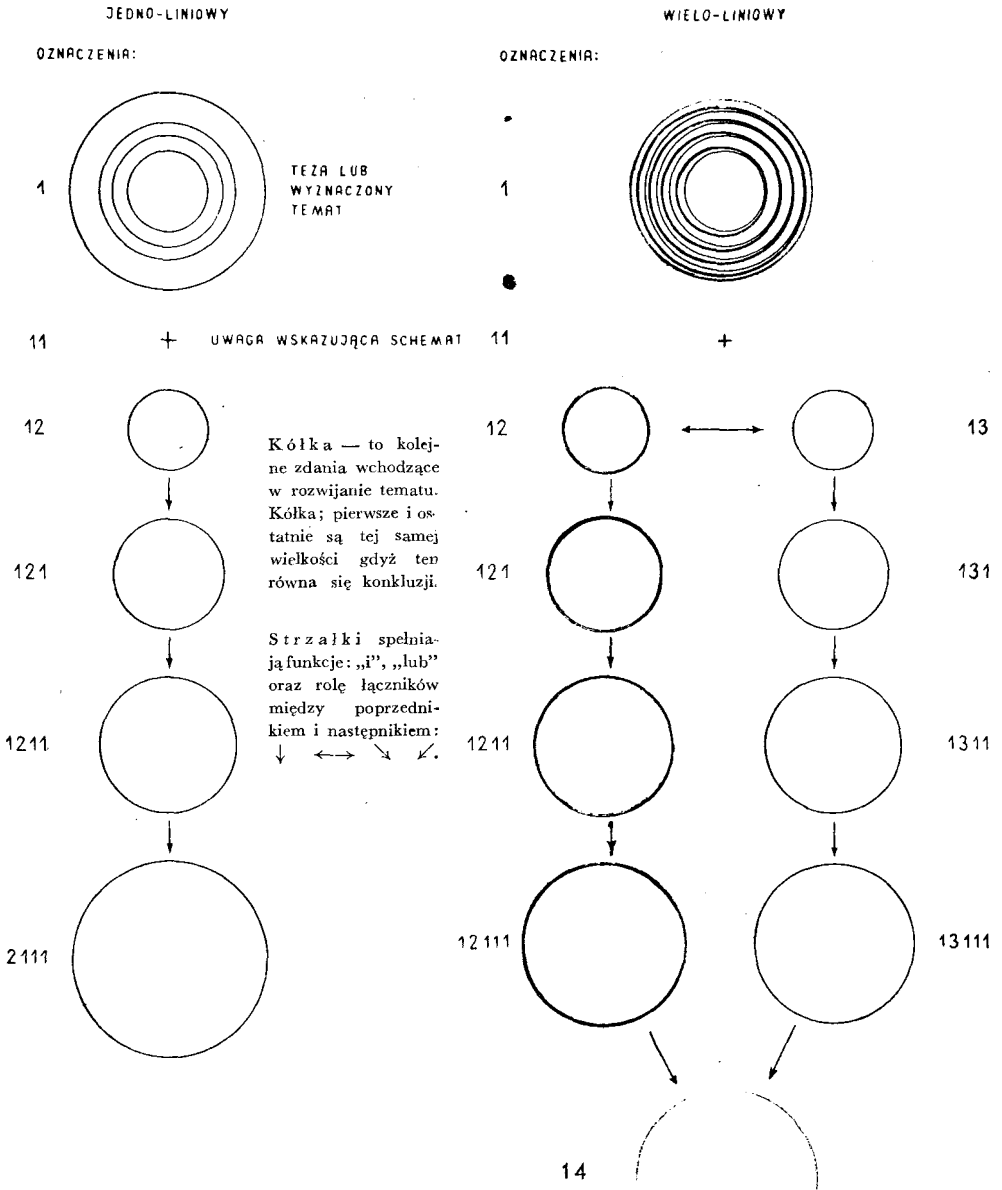
Materializm niedialektyczny występuje w takich postaciach: A. przyrodniczy mechanicystyczny — La Mettrie'go (1751)³, Feuerbacha (1872),

² Dla uwidocznienia podziału są tu wprowadzone oznaczenia: I. naprzód — dla wyróżnionych części — cyframi arabskimi: 1, 2, 3; II. następnie — w obrębie każdej części — dla odpowiednich podczęści użyte są oznaczenia złożone: 21234 31234...; III. dalej — w obrębie każdej podczęści — dla oznaczenia wyróżnionych fragmentów — służą duże litery łacińskiego alfabetu z dodaniem cyfr arabskich: np. A, A1, A12..., aż do Q, Q1, Q12... IV. wreszcie — w obrębie fragmentu oznaczonego dużą literą, np. C — podfragmenty są oznaczone odpowiednią literą małą z dodaniem cyfr arabskich, np. c, c1, c1234... V. Usiłowanie było, aby poszczególne oznaczenia nie przekraczały pięciu znaków.

³ Ch. N. Modzjan, *Filosofija Gelwecija*, s. 408, Moskwa, 1955; zob. M. D. Czebenko, *Issledowanie po istorii francuzskiego materializma XVIII w. Woprosy filosofii*, N. 6 195—201, 1955; K. I. Salimowa, *Materializm Dż. Tolanda (1722)*, *Waprosy filosofii*, N. 1, s. 104—116, 1956.

Punktem wyjścia —zarówno— całości, jak każdego —względnie— wyodrębnionego fragmentu — jest krótkie wskazanie schematu postępowania. Ważniejsze schematy tu są zilustrowane, aby dać poznać —łatwiej— sposób oznaczeń cyfrowych i literowych.

" S C H E M A T "

Moleschotta (1893), Büchnera (1899); B. panpsychiczny — Kotarbińskiego; C. behaviorystyczny — Watsona, Tolmana, Halla.

A. Materializm „przyrodniczy”, „mechanistyczny”

Tu zostanie przedstawione, jak ten materializm jest: A1. rozumiany i A2. krytykowany, przez materializm dialektyczny.

A1. tak jest *rozumiany*: „psychiczne”, „duchowe” w człowieku — pod względem strukturalnym i funkcjonalnym — jest układem subtelniejszych cząstek materialnych.

A2. a oto tak jest krytykowany przez materializm dialektyczny: A21. materializm „przyrodniczy”, „mechanistyczny” nie daje uzasadnienia doświadczalnie sprawdzalnego dla swej koncepcji; A22. koncepcja ta implikuje nieokreśloność stosunku „subtelniejszych” cząstek materialnych do innych⁴; A23. w tej koncepcji pominięty został sam problem i wytłumaczenie historycznego pojawienia się struktury i funkcji psychicznej, duchowej w człowieku⁵.

B. Materializm „panpsychiczny”

Rozpatrywany będzie z punktu widzenia: B1. rozumienia i B2. krytykowania ze strony materializmu dialektycznego.

B1. oto *rozumienie*: według *Kotarbińskiego* nie ma dostatecznych powodów, ani, B11. do uznania: B111. z jednej strony — pierwotnego „stanu bezpsychiczności absolutnej”; B112. z drugiej strony pochodnego stanu upsychicznienia materii przez „skoki” — późno w dziejach świata.

B12. ani — negowania: B121. permanentnej obecności oraz B122. ciągłości ewolucyjnego upsychicznienia materii.

⁴ Engels, *Dialektyka przyrody*, Warszawa, 1956, s. 202 „Kramikarscy wulgalizatorzy... w roli propagatorów materializmu... w Niemczech... nie wyszli poza granice nauki ich mistrzów... francuskich z XVIII wieku”; s. 205 „Żądać... od chemii, by z dnia na dzień dokonała tego, co... przyrodzie udaje się dokonać... w ciągu milionów lat, znaczyło by tyle... co żądać cudu”

⁵ Engels, *Dialektyka przyrody*, s. 260 „Niewątpliwie, eksperymentalnie sprowadzimy kiedyś myślenie do ruchów cząsteczkowych i chemicznych zachodzących w mózgu; ale czy wyczerpuje to istotę myślenia”; zob. *Podstawy filozofii marksistowskiej*, 85—90, 100, 206, wyd. II. Wwa, 1961; Rubinsztejn, *Podstawy psychologii ogólnej*, 30, 73, 74, 106, Wwa, 1962; J. Ładosz, *Propedeutyka filozofii*, 35; „same nauki przyrodnicze nie mogą wyjaśnić pochodzenia i funkcjonowania ludzkiej świadomości”, Wwa, 1964.

B2. w *krytyce* ze strony materialistów dialektycznych podkreśla się, że: koncepcja Kotarbińskiego zawiera wyraźne odrzucenie „pierwotności materii wobec świadomości”.

B21. konsekwencją tej koncepcji musi być: B211. z jednej strony — akceptacja metafizycznego panpsychizmu idealistycznego; B212. z drugiej strony — podważenie marksistowskiego pojmowania praw ewolucji ze „skokami”⁶.

C. Materializm „behaviorystyczny”

Odnosnie tej koncepcji będzie podane: C1. rozumienie i C2. krytyka ze stanowiska marksistowskiego.

C1. Rozumienie

W behaviorystycznej koncepcji wyróżnia się dwa aspekty: C11. na pierwszy — składają się dwa zanegowania: C111. jedno — metodologiczne; C112. drugie — strukturalno funkcjonalne.

C11. Behaviorystyczne zanegowania

C111. w tym *metodologiczne* zanegowanie wyraża się: C1111. w *postawieniu tezy* o takiej postaci: z badań psychologicznych radykalnie wykluczyć należy introspekcję, czyli samoobserwację.

C1112. w *uzasadnieniu* tezy: to radykalne wykluczenie ma swoje uzasadnienie w niekomunikowalności przeżyć subiektywnych poza podmiot doznający.

C112. drugie *zanegowanie* odnosi się do świadomości w jej strukturze oraz w jej funkcji.

C1121. To zanegowanie przybrało dwojaką postać: c1. w początkowej fazie rozwoju behavioryzmu — zaprzeczenie nie miało charakteru wyraźnego: c11. z jednej strony — nie odmawiono wprost istnienia świadomości ludzkiej; c12. ale — z drugiej strony — nie przyznawano jej żadnego wpływu na zachowanie się człowieka.

c2. w dalszej fazie rozwijania koncepcji behaviorystycznej — zanegowanie przybrało postać wyraźną: c21. nie ma realnej świadomości, a więc — nie ma duchowego w człowieku; c211. konsekwencją tego zaprzeczenia —

⁶. Myśl filozoficzna, 2 (4), 324, 334, 1952.

jest odrzucenie wyjątkowej roli mózgu i w ogóle wyjątkowej roli systemu nerwowego; c212. rola tych organów została zrównana z rolą gruczołów i mięśni w człowieku.

C12. Behaviorystyczne stwierdzenia

C121. w tym stwierdzeniu wyraża się drugi aspekt — pozytywny: jedynym przedmiotem psychologii jest zachowanie się człowieka.

C122. to twierdzenie implikuje dwa ważne czynniki: C1221. jeden o charakterze *metodologicznym*: c22. wyłącznym sposobem wartościowym i skutecznym jest *obserwacja* w człowieku czynności w takich postaciach, jak zmiany fizjologiczne, ruchy mięśni, wypowiedzi słowne.

C1222. drugi czynnik — o charakterze strukturalnym: c3. chodzi tu o wskazanie elementów konstytutywnych zachowania się.

c31. to wskazanie — ze strony behaviorystów — nie jest jednolite; c32. niejednorodność wyraża się — głównie — w dwu tendencjach: c321. według jednej — zachowanie się „Z” jest czynnym stosunkiem reakcji ludzkiej „R” do bodźca „B”; c3211. przy tym bodziec „B” może być: I. bądź — pojedynczym procesem; II. bądź — złożonym z wielu ogniw, np. „B1”, „B2”, „B3”... „Bn” — stanowiących sytuację; c3212. symbolicznie — to da się wyrazić „RZB”.

c322. według drugiej tendencji — w zachowaniu się należy widzieć czynny stosunek „Z” dwu stosunków składowych: c3221. z których pierwszy „V” jest odtworzeniem działania bodźca „B” w odniesieniu do „zmiennych pośredniczących” „P”.

c32211. przy tym te zmienne pośredniczące „P” — chociaż niedostępne bezpośrednio doświadczeniu — dają się sprowadzić do czterech grup: I. nerwowe impulsy dośrodkowo-czuciowe; II. nawyki; III. popędy; IV. siła ukierunkowana, która jest wyjaśnieniem siły i kierunku reakcji.

c32212. w podsumowaniu symbolicznym — ten pierwszy stosunek dał by się tak wyrazić: „BVP”.

c3222. drugi stosunek składowy „W” jest czynnym wpływem zmiennych pośredniczących „P” — na samą reakcję „R”; c32221. ten znowu — stosunek „W” — symbolicznie — dałoby się tak wyrazić: „PWR”.

c3223. w podsumowaniu podkreślić należy, że zachowynie się „Z” staje się ukonstytuowane z dwu stosunków składowych: „BVP” oraz

„PWR“; c32231. ta synteza dwu wymienionych stosunków mogłaby być — symbolicznie — tak przedstawiona: „(BVP)Z(PWR)“.⁷

C2. *Krytyka marksistowska przeciw behaviorystycznej koncepcji*

Krytyka marksistowska zwraca się zarówno w odniesieniu C21. do aspektu metodologicznego, C22. jak do aspektu strukturalno-funkcjonalnego.

C21. *Krytyka w odniesieniu do aspektu metodologicznego*

Behavioryzm nie uwzględnił: C211. z jednej strony — zasadniczej roli świadomości w konstytuowaniu nauki w ogóle; C212. z drugiej strony — nie rozróżnił między: C2121. idealistyczną, C2122. i realistyczną definicją introspekcji, oraz samej świadomości.

C2111. behavioryzm pominął nie tylko rozwiązanie, ale i postawienie problemu, czy *poznawanie naukowe* — w ogóle — byłoby możliwe bez operatywnego współczynnika świadomościowego.

C2121. w koncepcji i w sensie *idealistycznym* — metoda introspekcyjna: c4. nie posiadałaby żadnej wartości naukowej; c41. gdyż byłaby pozbawiona intersubiektywności, oraz komunikatywności; c411. to pozbawienie sprawiałoby, że świadomość miałaby charakter czysto immanentny; c412. a w takiej sytuacji nie istniałoby kryterium do rozróżnienia rzeczywistej i fikcyjnej treści świadomości.

C2122. w sensie *realistycznym* — metoda introspekcyjna: c42. posiadałaby wartość naukową, c421. gdyż introspekcja ujmuje treści świadomości, c422. a te treści konstytuują się w świadomości przez zachowanie się, przez działanie człowieka.

c423. w takim układzie — metoda obserwacji zachowania się, działania ludzkiego ma swoje dopełnienie naturalne w metodzie introspekcyjnej; c424. rozróżnienie między fikcyjną i rzeczywistą treścią świadomości — może dokonywać się jedynie przez zewnętrzną obserwację zachowania się oraz działania ludzkiego; c425. na odwrót — obserwacja zachowania się i działania o tyle zdobywa wartość naukową, o ile trafnie konstatuje i wiąże to działanie z treścią świadomości działającego.

⁷ T. Tomaszewski, Wstęp do psychologii, 68—80, Wwa, 1963; M. Kreutz, Metody współczesnej psychologii, 50, Wwa, 1962; Rubinsztein, Podstawy psychologii ogólnej 25, 29, 46, 51—53, 83, 85, 89, 114, 115, 150, 153; A. N. Leontiew, O rozwoju psychiki: teorie biologiczne w psychologii, 81—84, Wwa, 1962.

c426. tak więc — behaviorystyczna eliminacja radykalna metody introspekcyjnej oraz uznawanie wyłącznie metody obiektywnej — stanowią dwa aspekty niepoprawnego postępowania metodologicznego⁸.

C22. Krytyka w odniesieniu do aspektu strukturalno-funkcyjnego

Behaviorystyczne zanegowanie świadomości, jako struktury i funkcji — ocenia się ze stanowiska materializmu dialektycznego w dwojaki sposób: C221. bądź — uznać to zanegowanie za uprawnione przy zastrzeżeniu specjalnej interpretacji; C222. bądź — uznać to zanegowanie za nieuprawnione bez zastrzeżenia.

C221. postawa behaviorystyczna byłaby *uprawniona*, gdyby negowana świadomość była rozumiana tak: C2211. z jednej strony — zaprzeczana świadomość — to struktura i funkcje — wyłącznie — immanentne, wyizolowane, wyobcowane z treści będących odniesieniem do pozapodmiotowej rzeczywistości.

C2212. z drugiej strony — gdyby ta świadomość miała oznaczać jedynie jakiś układ aktów i treści będących wytworami samej świadomości zamkniętej w sobie.

C2213. jednakże sformułowanie behaviorystyczne nie dopuszcza takiej interpretacji: C2214. gdyż negacja dotyczy świadomości — nie tylko o wartości czysto immanentnej, ale i świadomości w innym ujęciu.

C222. radykalne zanegowanie behaviorystyczne jest niczym *nieuprawnione*, gdyż implikuje *niekonsekwencje*, mające za punkt wyjścia dwa założenia:

C2221. według jednego — zachowanie się osobnika badanego jest jedynym przedmiotem obserwacji i eksperymentu: c5. wobec tego — ani nie ma miejsca — w zachowaniu się — na współczynnik świadomości, c51. ani nie ma potrzeby i możliwości wiązania zachowania się ze świadomością.

C2222. według drugiego założenia — obserwacja i eksperyment są zachowaniami się osobnika badającego: c52. otóż chyba obserwacja i eksperyment — bez współczynnika świadomościowego w osobniku badają-

⁸ S. L. Rubinsztejn, Neobiechaviorizm Tolmana, Uczyenye zapiski Len. gos. pod. in. ta im. Gerczena, tXVIII, 1939; A. P. Luria, Krizis burżuaznoi psichologii, Psichologia, nr. 1—2, 1932; Rubinsztejn, Filozofia i psichologia, Woprosy filozofii, N. 1, 1947; M. G. Jaroszewskij, Burżuaznye psichologii USA w borbe za likwidacijo soznanija, Woprosy filos. N. 3, 1948

cym — nie mogłyby być skutecznymi, przynajmniej w wielu wypadkach. c53. niekonsekwencje wyłaniające się z *teorii* — posiadają swoje odpowiedniki w *praktyce*: 531. dokonywane — przez behaviorystów — analizy ludzkich zachowań się nie są wolne od mniej lub więcej wyraźnych odniesień do aspektów świadomościowych.

C223. nadto — to radykalne zanegowanie behaviorystyczne — nie harmonizuje z faktycznym stanem dotyczącym *aktualizowania, rozwijania, kształtowania, konstytuowania* struktury i funkcji *świadomości*: C2231. te procesy zachodzą przez ciągłe kontakty, przez stałe współdziałania i przez ścisłe zależności z elementami rzeczywistości podmiotowej oraz pozapodmiotowej; C2232. te — właśnie procesy stanowią sedno ludzkiego zachowania się; C2233. wobec tego ukształtowanie *świadomości* jest efektem zachowania się.

C224. *metodyczne wydzielenie* — za pomocą abstrakcji — elementów pozaświadomościowych — może być uprawnionym zabiegiem badawczo-poznawczym; C2235. ale radykalne zanegowanie elementów świadomościowych jest wyraźną tendencją do *zniekształcenia przedmiotu psychologicznego*.

C224. Nieharmonizowanie — radykalnego zaprzeczenia behaviorystów — jeszcze wyraźniej zaznacza się w odniesieniu do tak charakterystycznych zachowań się ludzkich, jak *planowanie, układanie, wybieranie, przewidywanie*: C2241. tu bowiem — czynniki *świadomości* ujawniają się narzucająco.

C2242. a jeszcze bardziej wyraźnie — elementy *świadomości* wiążą się z taką postacią zachowania się, jaką jest *mowa, język*: C2243. przecież — sens, znaczenie w języku jest rozumieniem, C2244. a rozumienie implikuje, jako współczynnik, *świadomość*.

C225. racje krytyczne tu wysunięte określają stanowisko materializmu dialektycznego wobec behavioryzmu, wskazując, że ta koncepcja, tak jak koncepcje innych postaci materialistycznych, krytykowanych poprzednio — jest nie do przyjęcia⁹.

⁹ Rubinsztejn, Podstawy psychologii ogólnej, 46, 49, 52, 53, Warszawa, 1962; Tomaszewski, Wstęp do psychologii, 93, Warszawa, 1963.

21112. Pozytywizm

Podane tu zostaną w streszczeniu: D1. poglądy pozytywistów, D2. krytykowane przez marksistów, a głównie przez Lenina w pracy „Materializm a empiriokrytycyzm”.

D1. Poglądy

Z pozytywistów chodzi tu przede wszystkim o: D11. R. Avenarius (1896), D12. i E. Macha (1916).

D11. Avenarius¹⁰ — zdecydowanie — odrzucał tworzenie się wrażeń w mózgu: D111. twierdząc, iż nie ma żadnych podstaw do utrzymywania, że wrażenia są funkcją mózgu.

D121. Mach¹¹ — ani — wyraźnie — nie przyjął, ani — nie odrzucił tezy Avenarius: D1211. gdyż zarówno uznanie, jak odrzucenie nie przeciwstawiało się koncepcji Macha.

D1212. koncepcja ta w dużej mierze została wyznaczona dwiema zasadami dotyczącymi zróżnicowania rzeczywistości: d1. według jednej — rzeczywistość brana ontologicznie, sama w sobie nie posiada — ani materialno-cieleśnej, ani psychiczno-duchowej — struktury; d2. według drugiej — rzeczywistość brana w kategoriach poznawczych, to: d21. od strony pozapodmiotowości — jest kompleksem elementów materialno-fizycznych, d22. zaś — od strony podmiotowości — jest kompleksem wrażeń, czyli posiada strukturę psychiczną.

d3. w następstwie takiego ujęcia — mózg musi być dwojako wartościowany: d31. zależnie od dwu kategorii — ontologicznej i poznawczej¹².

D2. Krytyka

D1. Lenin wykazuje sztuczność i brak konsekwencji logicznej w koncepcji Macha; D22. a przeciw Avenariusowi wysuwa tezę, że psychiczne jest wytworem, funkcją wysoko zorganizowanej materii, D221. zaznaczając,

¹⁰ R. Avenarius, *Kritik der reinen Erfahrung*, 1890: wykład empiriokrytycyzmu.

¹¹ E. Mach, *Die Analyse der Empfindungen*, 1886; *Erkenntnis und Irrtum*, 1905.

¹² R. Carnap, *Les concepts psychologiques et les concepts physiques sont ils foncièrement différents*, *Revue de synthèse*, 43—53, 1935 (10).

iz taką właśnie materią jest mózg ludzki, związany z systemem nerwowym¹³.

21113. *Dualizm psychofizyczny*

Tu zostanie przedstawione sformułowanie: E1. dualizmu psychofizycznego, E2. krytyki marksistowskiej przeciw dualizmowi psychofizycznemu.

E1. Dualizm psychofizyczny

W przedstawieniu marksistowskim — dualizm występuje nie tylko: E11. w koncepcji kartezjańskiej; E12. ale i w koncepcji tomistycznej.

E11. Dualizm kartezjański

E111. ten dualizm posiada dwie postacie: E1111. niewyraźną u samego *Kartezjusza*; E1112. wyraźną u takich kontynuatorów, jak *Malebranche*.

E1111. *Kartezjusz* podał: e1. radykalną zasadę dualizmu; e2. ale unikał jej radykalnego zastosowania.

e11. tą zasadą jest przeciwstawienie — istotowe — duchowego cielesnemu: e111. istotą psychiczno-duchowego jest: myśleć; e112. istotą cielesno-materialnego jest: być rozciągląym.

e21. a oto stanowisko *Kartezjusza* wobec stosowania tej zasady: e211. współistnienie dwu czynników — duchowego i cielesnego — jest niezaprzeczalne.

e212. ale współdziałanie jest niemożliwe do pojęcia i do adekwatnego wyjaśnienia; e213. jednakże odrzucenie tego współdziałania — z powodu

¹³ Podstawy filozofii marksistowskiej, 211—213, Wwa, 1961; zob. Rubinsztejn, Podstawy psychologii ogólnej, 82; Filozofia marksizma i neopozitywizm, stron, 543, Moskwa, 1963; dzieło jest zbiorem prac wielu autorów. Tematem jest krytyka I. neopozytywistycznej teorii poznania; II. neopozytywistycznej „logiki nauki”; 3. neopozytywistycznej socjologii i etyki. Spośród autorów — wymieni się tu Mitina, Lenina i ich krytykę przeciw pozytywizmowi; Narskij, O głównych ideach neopozytywistycznej teorii poznania. Narskij już w 1960 napisał: Oczerki po istorij pozitiwizma: wtoroi pozitiwizm Avenariususa i Macha, 110—13; 9 Sowremennyi pozitiwizm, 139—199; W. W. Mszwenieradze, Filozofija neopositiwizma, Waprosy filozofij, N. 2. s. 39—50, 1957: mówiąc o „Kole Wiedeńskim”, poświęca specjalny paragraf Wittgensteinowi. A. W. Gulyga, Wozniknowenie pozitiwizma, Woprosy Filos. N. 6, 1955; chodzi tu — głównie — o pozytywizm Comte’a s. 57—70. L. O. Reznikow, Neopozitivistkaja gnoseologija, Woprosy filoz. N. 2, 99—109, 1962.

niemożliwości wyjaśnienia — doprowadziłyby do ważnych niekonsekwencji.

e214. wobec tego nie należy wykluczać czynnego kontaktowania się tych dwu struktur; e215. chociaż z tym zastrzeżeniem, że to kontaktowanie nie może stanowić podstawy do całościowego wyjaśnienia pełnego procesów zachodzących w jednej dziedzinie przez procesy zachodzące w drugiej dziedzinie¹⁴.

E1112. ten niewyraźniony dualizm niezależności u Kartezjusza — stał się u *Malebranché*'a i innych myślicieli — wyraźnym paralelizmem struktur i procesów psychiczno-duchowych oraz cielesno-materialnych — bez wzajemnej zależności sprawczej¹⁵.

E12. Dualizm tomistyczny

E121. tomiści — mimo odmiennego punktu wyjścia, E122. zbiegają się — w rozwinięciu — z dualizmem kartezjańskim.

E1211. w punkcie wyjścia — tomiści nie godzą się na paralelizm niezależności sprawczej: e3. wyrazem tej dezaprobaty jest postulat „nihil est in intellectu quod prius non fuerat in sensu”.

e31. w „psychiczno-duchowym” nie ma wrodzonych treści; e311. jeśli się mówi o wrodzonym, to chodzi o uzdolnienia i to w postaci potencjalno-wirtualnej; e32. przez czynny kontakt z cielesno-fizycznym — psychiczno-duchowe kształtuje się i rozwija funkcjonalnie.

E122. ta pozycja wyjściowa — w rozwinięciu koncepcji — nie przeszkadza tomistom uznać — w człowieku — istnienie dwu substancji „niepełnych”: cielesnej i duchowej; E1221. to twierdzenie razem z konsekwencjami — łączy tomistów z dualizmem psychofizycznym.

E2. *Krytyka marksistowska przeciw dualizmowi psychofizycznemu*
E21. krytyka ta będzie przeprowadzona w trzech punktach: E211. przeciw sformułowaniom właściwym kartezjanizmowi; E212. i przeciw sformułowaniom wspólnym kartezjanizmowi oraz tomizmowi; E213. oraz przeciw sformułowaniom właściwym tomizmowi.

¹⁴ Rubinsztein, Podstawy psychologii ogólnej, 70—72; zob. S. Swieżawski, Albertyńsko-tomistyczna a kartezjańska koncepcja człowieka, 97—105, Przegląd filozoficzny, XLIII, 1—2, 1947.

¹⁵ J. Legowicz, Zarys historii filozofii, 221, 227—228, Wwa, 1964.

E211. Przeciw sformułowaniom właściwym kartezjanizmowi

E2111. w tym aspekcie — krytyka marksistowska wychodzi z punktu widzenia doświadczalno-metodologicznego; E2121. upatrując niedociągnięcia odnośnie metodologicznych postulatów: e41. sprawdzalności introspekcji, e42. wyjaśnienia rozwojowego świadomości.

e411. dla danych introspekcyjnych — *sprawdzalność* jest dopełnieniem niezbędnym: e4111. bowiem — dane introspekcyjne nie posiadają — same w sobie wartości naukowej, intersubiektywnej; e4112. mogłyby one uzyskiwać tę wartość jedynie przez sprawdzenie; e4113. a to sprawdzenie dałoby się dokonać jedynie przez związanie, porównanie, zestawienie z działaniami zewnętrznymi.

e412. otóż — w kartezjanizmie ten zabieg sprawdzeniowy dla danych introspekcyjnych przez związanie, porównanie, zestawienie — na podstawie odzwierciedlenia — z działaniem zewnętrznym jest niemożliwy; e4121. a to naskutek kartezjańskiego rozdzielenia procesów świadomościowych i w ogóle psychiczno-duchowych od zewnętrznych, czyli od cielesnofizycznych.

e421. tak samo — dla kartezjanizmu — uniemożliwione jest *wyjaśnienie efektywnego rozwoju* procesów świadomościowych: e4211. i to zarówno — procesów w postaci filogenetycznych, jak ontogenetycznych,

e4212. oczywiście — chodzi tu o niemożliwość wyjaśnienia przez czynny kontakt ciągły z rzeczywistością pozapodmiotowo poznawczą, e4213. gdyż kontakt taki został uznany za nie realny — a właściwie za nie pojmowany.

E212. Przeciw sformułowaniom wspólnym kartezjanizmowi oraz tomizmowi

E2121. tu krytyka bierze pod uwagę aspekt strukturalny: E2122. zarówno kartezjańska, jak tomistyczna teza o dwu substancjach w człowieku — nie daje możliwości wyjaśnienia dostatecznego jedności psychicznej; E2123. następstwem tezy o dwu substancjach — wydaje się być nieuniknioną — alternatywa: E2124. albo dwa podmioty substancjalne nie są realnie tym, czym są nazwane, E2125. albo — jeśli są realnie substancjami,

to nie mogą służyć za podstawę dostateczną do wyjaśnienia pełnego jedności ontologicznej i psychicznej człowieka¹⁶.

E213. Krytyka przeciw sformułowaniom właściwym tomizmowi

E2131. tu punktem wyjścia krytyki jest rozważanie koncepcji tomistycznej pod względem zawartości i konsekwencji logicznej; E2132. w rozwinięciu krytyki podkreślono, że sednem tej koncepcji jest hylemorfizm; E2133. w dalszym ciągu rozwinięcia krytyki wyszukiwano niekonsekwencje w teorii hylemorficznej: e51. i to zarówno — w zastosowaniu do substancji zwierzęcej, e52. jak i — do substancji ludzkiej.

e51. Hylemorfizm a substancja zwierzęca

e511. teoria hylemorficzna tłumacząca powstawanie i rozpad substancji zwierzęcej — tenorem zbliża się do marksistowskiej koncepcji tłumaczącej strukturę człowieka.

e512. według hylemorfizmu forma substancjalna w zwierzęciu spełnia rolę życiowo-psychicznej organizacji ciała-materii.

e513. nic więc — nie przeszkadza uważać tę formę za własność ciała-materii.

e514. zwłaszcza, że przy rozpadzie substancji ginie to „życiowo-psychiczne” wraz z formą; e515. a „cielesno-materialne”, jako podłoże, zostaje dla połączenia się z inną formą.

e52. Hylemorfizm a substancja ludzka

e521. w zastosowaniu teorii hylemorficznej do człowieka — ujawnia się znaczniejsza niekonsekwencja: e522. i to — z tytułu roli duszy jako formy substancjalnej; e523. oraz — z tytułu roli niepełnej substancji samostnej;

e524. bowiem — dusza w człowieku jest zarazem formą substancjalną i niepełną substancją o atrybucie samoistności¹⁷.

¹⁶ Rubinsztejn, *Postawy psychologii ogólnej*, 70—73; *Podstawy filozofii marksistowskiej*, 214; Wołoszynowa, *O podmiocie, zadaniach i metodach psychologii radzieckiej*, art. w *Ruchu filozoficznym*, 16 (1948), 79—96. *Krótki słownik filozoficzny*, Descartes, 104—105; *Dualizm*, 124; *Filosofskaja encyklopedia*, I, 447—449: Dekart; II, 79—81: *Dualizm*; *Dusza*, 86—90.

¹⁷ J. Borgosz, *Tomasz z Akwinu*, 46—52, Warszawa, 1962: daje sformułowanie hylemorfizmu: to sformułowanie — w wielu punktach — nie wydaje się być adekwatnym.

e525. według zasad hylemorfizmu — forma substancjalna — sama przez się nie implikuje istnienia; e525l. w człowieku — zaś — forma substancjalna sama w sobie implikuje istnienie.

e526. i znowu — według zasad hylemorfizmu — substancja jest podłożem dla akcydensów; e526l. jednakże — w człowieku dusza jest nie tylko podłożem dla właściwości, uzdolnień, funkcji; e5262. ale jeszcze — podtrzymuje w istnieniu niepełną substancję cielesną.

e527. nie da się wyjaśnić tej sytuacji — samą definicją orzekającą, że substancji tylko „de jure” przysługuje samoistność; e527l. a, że „de facto”

I. naprzód — odnośnie formy substancjalnej — Borgosz nie uwyraźnił Arystotelesowo-Tomaszowego rozróżnienia: między ujęciem sposobu bycia formą substancji jednostkowej, a między — ujęciem sposobu bycia formą gatunkową. Następstwem tego nieuwyraźnienia są niejasności przy omawianiu sprawy ujednostkowania.

II. następnie — odnośnie materii: III. z jednej strony — Borgosz w określeniu dopuszcza ocenę materii, jako „coś... nieistotne... przypadkowe”; III1. a taka ocena nie wyklucza możliwości utożsamienia materii z przypadkościami; III2. taka sytuacja myślowa dopuszczająca możliwość utożsamienia — jest zgoła obca Arystotelesowi oraz Tomaszowi.

II2. z drugiej strony — Borgosz nie wykazuje potrzeby powoływania się na Arystotelesowo-Tomaszowe rozróżnienie: II21. materii pierwszej, będącej czystą potencją, bez realności określonej; taka materia jest zbliżona do idei, a raczej do ujęcia przez umysł pewnej fazy w powstawaniu substancji; II22. od materii drugiej, będącej ilościowo oznaczoną „quantitate signata”, oraz będącej — wraz z formą — podłożem przypadłości.

III. dalej — teksty następują niejasności: III1. bowiem — raz — Borgosz powołuje się na Arystotelesowo-Tomaszową zasadę ujednostkowania „principium individuationis”, nie dając — przy tym — żadnych wyjaśnień; III2. a bez nawiązania do powoływania się — co najmniej dwa razy — wymieniony Autor przypisuje formie rolę ujednostkowania materii, III21. a nawet — to przypisywanie idzie dalej, gdyż podkreśla, że dzięki formie „materia... staje się substancją”; III22. natomiast — nie znajdujemy w tekście syntetycznego uwydatnienia konsekwencji płynących z ujednostkowania — z jednej strony — w odniesieniu do samej materii; z drugiej strony — w odniesieniu do substancji, jako takiej.

IV. wreszcie — użycie terminów jest nieuważne: IV1. i tak — przyrównanie nazwy „forma” — „istocie”, oraz nazwy „specyfikacja” — „ujednostkowieniu” utrudnia odczytanie Borgoszowej interpretacji na temat hylemorfizmu; IV2. a znowu — dwukrotnie Borgosz podkreśla — bez wyjaśnień — że forma jest „źródłem wszelkich przemian”; IV3. to bez żadnych dodatków — nie harmonizuje — tezami Arystotelesowo-Tomaszowymi: IV31. że substancja jest przyczyną i źródłem działania, IV32. i że materia jest podłożem zmian substancjalnych; IV4. jakieś wypuklenie sensu orzekania o formie jest niezbędne, IV41. a to wypuklenie nie daloby się przeprowadzić — bez zestawienia z tezami (IV31, IV32).

substancja może tego istnienia nie posiadać; e5272. gdyż ta definicja — w odniesieniu do konkretnej substancji — zakładałaby konkretność bez właściwego istnienia; e5273. ingerencja takiego założenia nie jest na tyle jasna, aby wyeliminować niekonsekwencję.

e528. dla materializmu dialektycznego — te niekonsekwencje teorii hylemorficznej wyraźnie wskazują, że za pomocą pojęcia substancji¹⁸ nie da się skonstruować poprawnych koncepcji.

e61. tak więc — przedstawia się aspekt negatywny, który ujawnia nam treści odrzucane (2111) przez materializm dialektyczny; e62. ta postawa wskazuje na dużą odmienność marksizmu w temacie tu rozważanym.

2112. *Treści uznawane*

21121. tu — w odniesieniu do tych treści uznawanych — podamy: F1. uwagę wstępną, F2. i następnie — tezy, w których te treści są wyrażone.

F1. Uwaga wstępna

F11. uwaga wstępna zawierać będzie: F111. naprzód — nawiązanie do poprzedniej części z podkreśleniem, że tezy odrzucane wyznaczają — w przybliżeniu — tezy uznawane.

F112. dalej — wskazanie, że treściowe i formalne źródło koncepcji, „psychicznego”, „duchowego” — znajduje się w podstawowych twierdzeniach marksistowskich i w danych opartych na wynikach nauk — głównie — takich, jak paleontologia, antropologia, fizjologia, biologia, psychologia.

F113. wreszcie — zaznaczenie, że tu chodzić będzie o syntetyczne sformułowanie tez wyrażających treści uznawane.

F2. Tezy

F21. tezy dotyczą: F211. jakości, czyli struktury i funkcji „psychicznego”, „duchowego”: F212. pochodności „psychicznego”, „duchowego”: F213. wewnętrznej zależności funkcyjnej i genetycznej „psychicznego”, „duchowego” od mózgu.

¹⁸ Krótki słownik filozoficzny: „substancja”, 655; WŁ. Krajewski, *Ontologia*, cz. II, s. 130, Warszawa, 1963.

F211. Jakość czyli struktura i funkcja „psychicznego”, „duchowego”

F2111. formułując tezę o jakości, F2112. wskażemy treściowe i formalne związanie tej tezy z podstawowymi twierdzeniami systemu marksistowskiego.

f1. Sformułowanie tezy

f11. „psychiczne”, „duchowe” jest specyficzną własnością strukturalną i funkcyjną materii wysoko zorganizowanej¹⁹.

f12. i dopełnienie tej tezy: f121. „psychiczne” jest własnością niesprowadzalną do materii — w taki sposób, jaki wskazywali materialści niedialektyczni.

1

f2. Związanie tezy z systemem marksistowskim

f21. to związanie z systemem ma dwojaki aspekt: f211. treściowo-strukturalny; f212. oraz — formalno-metodologiczny.

f2111. aspekt treściowo-strukturalny — wyraża się w twierdzeniach systemowych: f2112. cała rzeczywistość jest ukonstytuowana z tworzywa materialnego; f2113. ta rzeczywistość posiada mnóstwo zróżnicowań: I. ilościowych — w postaci indywidualów i zbiorów tychże, II. jakościowych: — w postaci własności i ukształtowań, III. hierarchicznych — w postaci stopniowalnych zorganizowań i układów.

f21114. otóż — spośród struktur hierarchicznych i stopniowalnie ułożonych — ta materialna rzeczywistość, która jest najwyżej zorganizowana posiada — obok wielu innych — i specyficzną własność psychiczności.

f2121. aspekt formalno-metodologiczny — sprowadza się do stosowania dialektycznej reguły systemowej; f2122. naukowo poprawny proces tłumaczeniowy winien być spełniany przez wykazywanie jedności przeciwieństw.

f2123. a w naszym tu temacie — wykazywanie, tłumaczenie syntetycznej jedności człowieka dokonuje się przez dialektyczne zestawienie takich przeciwieństw, jak psychiczno-duchowe a fizyczno-cieleśne.

¹⁹ Podstawy filozofii marksistowskiej, 203.

F212. Pochodzenie „psychiczno-duchowego” w człowieku

F2121. Tu przedstawimy: f3. naprzód — w sformułowanych tezach — uwydatnienie różnych znaczeń „pochodzenia” struktury i funkcji psychicznej wobec materii.

f4. a po tym — podkreślenie treściowego i formalnego powiązania tez o pochodzeniu z zasadami systemu materialistyczno-dialektycznego.

f3. Sformułowanie tez

f31. w sensie filogenetycznym — „pochodzenie” oznacza: f311. pojawienie się „psychicznego” w określonym memencie dziejowym — u wyżej zorganizowanych istot żywych.

f312. przy tym — to pojawienie było wynikiem długotrwanie zachodzących przeobrażeń ewolucyjnych materii.

f32. w sensie ontogenetycznym — „pochodzenie” oznacza: f321. pewne dziedziczenie, f322. oraz — psychiczne kształtowanie i doskonalenie się jednostki — od wczesnego okresu życia — pod wpływem środowiska ludzkiego i bodźców fizycznych; f323. więc — ludzkie „psychiczne” jest wynikiem działań pewnych czynników i oddziaływań różnych sytuacji.

f33. w sensie rozwojowego doskonalenia historycznego — „pochodzenie” oznacza: f331. stopniowy rozwój: f3311. jednostek, f3312. i społeczeństw — f3313. przez zespołową działalność.

f34. w sensie treściowym — „pochodzenie” oznacza: f341. z jednej strony wykluczenie wrodzoności treści przeżyć psychicznych, f342. z drugiej strony — powstawanie treści — przez ciągłe odzwierciedlanie rzeczywistości materialnej w umyśle.

f35. w sensie przyczynowym — „pochodzenie” oznacza: f351. wykluczenie takiej ewentualności, że procesy i stany psychiczne są tworamı całkowicie immanentnymi; f352. a przyjęcie, że te procesy i stany są bezpośrednimi lub pośrednimi skutkami działania bodźców materialnych na różne organy.

f36. w podsumowaniu — to „psychiczne ludzkie”: f361. pod względem funkcjonalnym — zależy — wewnątrznie i całkowicie — od materii; f362. pod względem strukturalnym — zaś — to „psychiczne” pochodzi od materii, jako od adekwatnego źródła.

f4. Powiązanie tez o pochodzeniu „psychicznego” z zasadami systemu

f4. teza o pochodzeniu „psychicznego” wiąże się ściśle z zasadami systemowymi: f41. pierwsza z tych zasad — wyklucza niezmienną statyczność i permanentną stabilność rzeczywistości; f411. a przyjmuje dynamiczną ewolucję twórczą, f412. i wyraża nieustanny ciąg przekształceń o kierunku: I. różnicowania, II. oraz doskonalenia.

f42. druga zasada podkreśla charakter koniecznościowy: f421. w ogólności — odnośnie wzajemnego oddziaływania i czynnej zależności wzajemnej wszystkich elementów rzeczywistości, f422. a w szczególności — odnośnie wzajemnego oddziaływania otaczającego środowiska społecznego i danej jednostki, czy grupy ludzkiej; f423. następstwem tych sytuacji ukonstytuowanych przez te wzajemne oddziaływania i zależności — jest powstawanie nowych struktur oraz nowych funkcji²⁰.

f43. trzecia zasada — konstatuje powszechne przechodzenie ilości w jakość: f431. to przejście, zwane często „skokiem” na wyższy poziom zorganizowania — f432. o subtelniejszym i bardziej skomplikowanym układzie elementów.

f44. syntetyczna reasumcja tenoru wymienionych zasad doprowadza do konkluzji: f441. kompleks długich przekształceń dał w wyniku nową jakość w postaci „psychicznego”, „świadomościowego”; f442. to pojawienie się „psychicznego” — w odległej fazie czasowej — zostało poprzedzone ukonstytuowaniem się „organiczno-życiowego”²¹.

F213. Mózg ludzki jest źródłem „psychiczno-duchowego”

F2131. Wyjaśnienie tezy.

f5. mózg jest tu brany bez oddzielenia: f51. to znaczy — w ścisłej łączności z systemem nerwowym i organizmem, f52. i dopiero — mózg,

²⁰ Tomaszewski, Wstęp do psychologii, 94, 95; Rubinsztein, Podstawy psychologii ogólnej, 183—190; Podstawy filozofii marksistowskiej, 207.

²¹ Engels, Dialektyka przyrody, Wwa, 1956: s. 204 „... pochodzenie otaczających nas organicznych tworów przyrody... aż do myślącego mózgu... należy wytłumaczyć...” teorią ewolucji. Zwłaszcza należy wytłumaczyć... „powstanie życia... z przyrody nieorganicznej”. Punktem wyjścia tego tłumaczenia winno być zwrócenie uwagi na „wytworzenie ciał białkowych z substancji nieorganicznych. To twierdzenie Engelsa — w świetle współczesnych osiągnięć naukowych — jest analizowane przez I. B. Zbarskija w artykule: Molekularne mechanizmy regulacji biosyntezy białek i problema rozwoju, Woprosy filos. N. 9, s. 50—63, 1963.

jako taki jest czynną podstawą i źródłem „psychicznego”²², f53. a na odwrot — „psychiczne” jest funkcją mózgu.

F2132. Powiązanie tej tezy z danymi doświadczalnymi

f6. tezę o ścisłej zależności wewnętrznej — „psychicznego” od mózgu — materialści dialektyczni opierają o dane z dziedziny fizjologii, anatomii, neurologii, psychologii eksperymentalnej, paleontologii oraz prehistorii²³

F214. oto taki jest tenor syntetycznego przedstawienia twierdzeń materializmu dialektycznego o „psychicznym” w człowieku.

212. Uzasadnienie tez

G. tu po przedłożeniu kilku uwag wstępnych, H. zapoznamy się z tenorem uzasadnień tez — poprzednio — sformułowanych.

G. Uwagi wstępne

G1. w pierwszej uwadze przypomnimy, że niniejsze rozważanie jest paralelnym odpowiednikiem paragrafu (21121) przedstawiającego sformułowanie tez marksistowskich o „psychicznym”.

G2. druga uwaga ograniczy zakres naszego tu rozpatrywania, a mianowicie: G21. naszym zadaniem nie będzie odtwarzanie całych struktur uzasadnieniowych z ich wszystkimi elementami formalnymi i treściowymi.

G3. trzecia uwaga — wskaże, czym — głównie — zajmiemy się w danym zakresie, a mianowicie: G31. wyróżnimy — ważniejsze — elementy treściowe i kierunek ich uporządkowania w konstrukcjach argumentacyjnych.

G4. czwarta — podkreśli: G41. że tenor tezy wyznacza sposób uzasadnienia, G42. tenor tez, których uzasadnienia mamy tu rozpatrywać, nie jest jednolity, G43. więc i sposób uzasadnień jest zróżnicowany.

G5. piąta — orientacyjnie zaznaczy, że przy rozpatrywaniu uzasadnień —

²² Lenin, Dzieła, t. 14, s. 55; J. Lider, Dialektyka i materializm, Wwa, 1949, s. 77: „Mózg i system nerwowy, to materialna podstawa świadomości”; 78: „Materia myśli”, to „mózg myśli”; zob. S. M. Blinow, Osobnosti stroenija bolszoga mozga czeloweka. Wisocznaja dolja czeloweka i obezjan, Moskwa, 1955, J. J. Roginskij, O nekotorych obszcznych woprosach teorij antropogeneza, Woprosy filos N. 2, s. 110—111, 1957.

²³ Engels, Dialektyka przyrody, 204, 22, 176, 177.

odnosić się będziemy — głównie — do sformułowań trzech tez: o jakości (F211), o pochodzeniu (F212) o zależności „psychicznego” (F213)²⁴.

H. Sposób uzasadnień

H1. traktowanie tej kwestii rozpoczniemy od zaznaczenia, że nasz przegląd sposobów uzasadnienia — będzie dokonywany według kolejności ustalonej w (G5).

H2. Sposób uzasadnienia tezy, że psychiczne jest własnością materii (F211).

H21. uzasadnienie tej tezy przeprowadza się według dwu sposobów: H211. jeden sposób — zwany „niewprost”; H212. drugi — zaś — sposób zwany „wprost”.²⁵

H211. Sposób „niewprost”

H2111. to uzasadnienie „niewprost”: h1. bierze za punkt wyjścia zaprzeczenie tezy: h11. nieprawda, że „psychiczne” jest własnością materii.

h2. następnie — ustala dla tego zaprzeczenia odpowiednik równoważny: h21. „psychiczne” jest samoistne i samodzielne.

h22. wprawdzie — ustalenie równoważności nie może tu się opierać na wzajemnym zawieraniu się — bądź formalnym, bądź treściowym — tych dwu zdań.

h23. jednakże — historyczna interpretacja — sens tych dwu zdań zrównała: h231. otóż — przyjąwszy tę równoważność, staje się jasnym, h2311. że gdy się wykaże wartość poznawczą — drugiego, wtedy ocenia się wartość i pierwszego.

h2312. żeby ustalić wartość poznawczą drugiego zdania (h21), to trzeba wskazać rolę i znaczenie tego: „samoistne” i „samodzielne”: h2313. otóż — to „samoistne” i „samodzielne” jest atrybutem konkretności, atrybutem konkretnego podmiotu; h2314. konkretnie — zaś — „psychiczne” bez materialnego jest niedostępne do poznania; h2315. więc — uzasadnienie zaprzeczenia (h21) — jest niemożliwe.

²⁴ Oznaczenia wprowadzane po raz drugi, to jest w charakterze cytat — są brane w nawiasy.

²⁵ Sposób „niewprost” jest odpowiednikiem dowodzenia „apagogicznego”.

H212. Sposób „wprost”

H2121. pierwszy aspekt ujawniony w uzasadnieniu: to uzasadnienie „wprost” — opiera się na specyficznej strukturze ludzkiej odwzorowującej prawo jedności przeciwieństw: h3. według tego prawa — materialno-psychiczne, bodziec-reakcja, zewnątrzno-wewnętrzne, podmiotowo-przedmiotowe, konkretno-abstrakcyjne, jednostkowo-ogólne, szczegółowo-powszechne²⁶ — chociaż — w sobie przeciwstawne są nierozdzielne i konstytuują „jedno” w człowieku.

H2122. drugi aspekt ujawniony w uzasadnieniu: to uzasadnienie „wprost” opiera się na konstatacji w przyrodzie — dialektycznego układu: h41. z jednej strony — wzajemna zależność i wzajemne oddziaływanie bytów materialnych: h42. z drugiej strony — względna samoistność i samodzielność tychże bytów.

H2123. jednakże — nie konstatuje się, aby „psychiczne” bez „materialnego” — mogło samo wyrażać się i w wyodrębnieniu działać: h5. samoistność „psychicznego” bez wyodrębnionego działania — byłaby nie realną.

H2124. wobec tego — „psychiczne” nie posiada — ani samoistności, ani samodzielności: h6. to „psychiczne” rozwija się — w zespoleniu i na podłożu materialnym, jako własność wysoko zorganizowanej materii; h61. to zdanie, będące tezą (F211), jest konkluzją wynikającą z uzasadnienia (H212).

²⁶ H. Lefebvre, *Logique formelle, logique dialectique*; 67—89: *absolu et relatif; connu et inconnu; immédiat; et médiat abstrait et concret*, Paris, 1947; A. Schaff, *Powszechniki a materializm dialektyczny, konkretna abstrakcja*, *Przegląd filozoficzny*, s. 59, z. 1—2, r. XLIII, 1947; D. M. Keburija, *K woprosu o konkretnosti poniatija*, *Woprosy filos.* N. 2, s. 28—39, 1957; G. A. Dawydowa, *Czto takoe abstraktnoe i konkretnoe*, *Woprosy filos.* N. 6, s. 145—156, 1964: ta kwestia jest tu rozpatrywana w rozwiązaniach: *materializmu metafizycznego (XVII—XVIII), Hegla i wreszcie marksizmu*; W. Ilenkow, *Dialektika abstraktnogo i konkretnogo w „Kapitale Marksa”*, s. 283, Moskwa, 1960; G. S. Batiszczew, J. N. Dawydow, *Problema abstraktnogo i konkretnogo i trudnosti ee issledowanija*, *Woprosy filos.* N. 8, s. 161—165, 1961.

H3. Sposób uzasadnienia tezy, że „psychiczne ludzkie” pochodzi od ewoluującej²⁷ materii (F212)

H31. po nakreśleniu ogólnej wytycznej, H32. scharakteryzujemy samo uzasadnienie.

H31. Ogólna wytyczna

H31. ta wytyczna: H311. eliminuje z uzasadnienia postępowanie „niewprost”.

H312. a to eliminowanie opiera się na takiej racji: H313. gdy się wprowadzi — do rozumowania — zaprzeczenie tezy: H3131. „nieprawda, że psychiczne pochodzi od materii”, H314. to nie da się — bezpośrednio — wykazać niepoprawności tego zaprzeczenia.

H315. bowiem — wykazanie niepoprawności wymagałoby skomplikowanej dyskusji tradycyjnego postulatu racji wystarczającej: H3151. a mianowicie — że racja treścią i zakresem formalnego wykończenia — powinna wystarczająco — przynajmniej — dorównać następstwu.

H316. a tu znowu — trzeba by rozstrzygać, czy materia jest racją wystarczającą dla wytworzenia „psychicznego”. H317. ta ewentualność skomplikowana uprawnia eliminowanie postępowania „niewprost”.

H32. Charakterystyka uzasadnienia

H321. Charakterystyka sprowadza się do omówienia przesłanek: H3211. z których jedno: h71. bądź — polegają na stosowaniu zasad systemu, h72. bądź — stanowią interpretacje tych zasad²⁸.

H3212. z których drugie — zaś — h73. bądź — stanowią orzekania o faktach ustalonych przez nauki szczegółowe, h74. bądź — są interpretacjami o faktach ustalonych.

²⁷. J. Lider, *Dialektyka i materializm*, 79: „Świadomość — wytwór długiego procesu rozwojowego materii”, „świadomość istniała nie zawsze, lecz dopiero w wyniku długiego procesu rozwojowego przyrody — powstała”.

²⁸. Potrzeba oddzielenia „interpretacji” od samego „prawa” motywuje się tym, że sam tenor prawa oraz zakres zastosowania prawa mogą być różnie interpretowane, np. odnośnie prawa jedności przeciwstawności — jedni interpretują jego tenor, jako prawo jedności przeciwieństw; drudzy — jako prawo jedności sprzeczności; a zakres zastosowania — według jednych jest rozciągany na powszechność, według drugich jest zawężany do pewnych dziedzin rzeczywistości.

H322. Do charakterystyki podziałowej dodać należy porównawczą: H3221. o wartości i ważności — pierwszego (H3211) oraz drugiego (H3212) zespołu przesłanek dla uzasadnienia: H3222. gdyby tylko pierwszy (H3211) zespół przesłanek stanowił podstawę uzasadnienia, to takie uzasadnienie nie odbiegałoby od modelu apriori.

H3223. drugi zespół (H3212) przesłanek zmierza do wykazania, że teza uzasadniana: h81. z jednej strony — jest konkluzją z tych właśnie przesłanek, h82. z drugiej strony — że teza uzasadniana — harmonijnie, wewnętrznie — wiąże się z zasadami systemu.

H3224. w podsumowaniu — nasuwa się podkreślenie: h83. że rola przesłanek drugiego zespołu (H3212) nie tylko eliminuje — z rozumowania — zarzut aprioryzmu, h84. ale — staje się podstawą uprawniającą wprowadzanie przesłanek pierwszego zespołu (H3211).

II = (H3211)²⁹. Przesłanki czerpane z systemu marksistowskiego

III. zespół tych przesłanek jest — w pewnym znaczeniu — kryterium wyboru faktów, a zwłaszcza interpretacji tych faktów: III1. w wyborze — aspekt pozytywny sprowadza się do oparcia o podstawę operatywną — uznawania; III2. a aspekt negatywny — sprowadza się do oparcia o podstawę operatywną — odrzucania zdań nieharmonizujących.

III1. do zespołu przesłanek o aspekcie pozytywnym należą tu — głównie — dialektyczne prawa przyrody: i odnośnie tych praw — zwrócimy uwagę na: i11. ich nazwy, i12. oraz ich funkcje, i13. przy tym — zakończymy podsumowaniem.

i11. n a z w y ich różnią się: i111. gdyż jedno mianuje się prawem ewolucji, i112. drugie — zwie się prawem przechodzenia ilości w jakość, i113. trzecie — nosi miano prawa wzajemnej zależności, wzajemnego oddziaływania³⁰.

i1131. te zależności oraz oddziaływania są przystosowane do zróżnicowanych warunków i sytuacji: i11311. z których jedne sprzyjają zmianom

²⁹ Dla uniknięcia zbyt długich, czyli zbyt wieloznakowych oznaczeń — od „H” przechodzi się tu do „I”.

³⁰ Engels, *Anty-Dühring*, 75; *Dialektyka przyrody*, 3, 52—58, 263—265, 271; A. S. Mamzin, *Sistemnost žiwogo i sootnoszenie biologičeskogo i fizikochimičeskogo*, *Woprosy filos.* N. 6, 124, 1964.

progresywnym, i111312. drugie — wpływają na regresje, i11133. trzecie — sprzyjają stanom stabilnym.

i121. jednak — *funkcja* i rola tych praw jest niepodzielna, nierozłączna: i1211. tę niepodzielność, nierozłączność zilustrujemy: i12111. w aspekcie całej rzeczywistości, i12112. oraz w aspekcie — poszczególnych elementów tej rzeczywistości.

i121111. cała rzeczywistość ewoluje: i121112. przez rozrost tych samych własności oraz czynników, i121113. przez zróżnicowanie implikujące pojawienie się nowych własności i czynników, i121114. nie wykluczając wielu regresji³¹, i121115. oraz nie wykluczając mnóstwa sytuacji niezmiennych³².

i121121. poszczególne elementy rzeczywistości: i121122. w ewolucyjnym rozroście pogresywnym, względnie regresywnym, i121123. oraz w ewolucyjnym zróżnicowaniu, i121124. są wzajemnie zależne od siebie oraz przystosowane do sytuacji warunkujących.

i131. w *podsumowaniu* podkreślić należy: i1311. że jedna faza ewolucji jest stopniowym narastaniem zmian ilościowych i skomplikowań; i1312. druga faza — gdy dojrzałość ilościowa zostaje osiągnięta — zjawia się — w postaci skokowej — zmiana jakościowa; i1313. a każda z tych zmian zachodzi — przy wzajemnej zależności, przy wzajemnym oddziaływaniu oraz przystosowaniu do zróżnicowanych warunków³³.

i1121. a oto konsekwencje *aspektu negatywnego*: i2. prawa — wyżej — sformułowane nie pozwalają uznać koncepcji: i21. A. Weismanna (1914), i22. H. de Vriesa (1935), i23. oraz innych zwolenników genetyki formalnej.

i21. Weismann pojmuje rozwój, jako nieprzerwaną linię stopniowych zmian ilościowych, bez ingerencji jakichkolwiek zmian jakościowych.

i22. według de Vriesa — w ukonstytuowanych formach długotrwałych — na skutek nagłego zadziałania „twórczej siły” oraz „impulsu” — zjawiają się zmiany jakościowe z rezultatem nowych form³⁴.

³¹ A. Paszewski, *Biologia: metody, problemy, osiągnięcia: regresja*, Znak, N. 115, s. 2.

³² Wiśniewska-Zelichowska, *Paleontologia*, 239, Warszawa, 1962.

³³ B. M. Kedrow, *Ob otnoszenii marksizma k darwinizmu w zwiazii s problemoj widoobrazowanija*, *Woprosy filos.* N. 6, s. 149—167, 1955; o podobnej treści: P. D. Puzikow, *Nekotorye filozofskie woprosy biologiceskoj ewoluczii*, *Woprosy filos.* N. 4, s. 179—183, 1956.

³⁴ *Podstawy filozofii marksistowskiej*, 314—316, Warszawa, 1961; W. Michajłow, *Biologia*, 76, Warszawa, 1964; Komarow, *Pochodzenie roślin*, 44, Moskwa, 1943.

i23. nieuznawanie rozciąga się na zwolenników genetyki formalnej, nie wyłączając ich ujęcia mutacji genów, chromosomów oraz genomów³⁵.

I2 = (H3212). *Przełanki oparte na faktach*

I21. Tu zostanie uwzględnione orzekanie: I211. o faktach wykopaliskowych, I212. oraz orzekania podsuwane przez naukowe osiągnięcia eksperymentalne.

I2111. odnośnie *faktów wykopaliskowych* — przywołamy tu pewne ustalenia, dotyczące: i3. klasyfikacji zwierząt wyższych; i4. występowania tych zwierząt w okresach paleontologicznych; i5. śladów posługiwania się narzędziami.

i3. oto — ustalenia *klasyfikacyjne*: i31. wśród gromady ssaków „mammalia” występują naczelné „primates”; i311 w rzedzie naczelnych wyróżnia się trzy podrzędy: i3111. małpiatki „lemuroidea”, i3112. wyraki „tarsioida”, i3113. małpy „simioidea”.

i3113. w podrzędzie małp mamy szczepy: i31131. szerokonose „platyrhina”, i31132. wąskonose „catarrhina”.

³⁵ N. I. Fejginson, Woprosy miczurinskiej genetyki, Moskwa, 1955; A. Furman, Woznikowanie i formiowanie dialektic. koncepcji razwitija w biologij, Moskwa, 1961; N. W. Czinczin, Miczurin i sowremennaja biologija, Woprosy filos. N. 5, s. 94—111, 1955; A. S. Tatarinczew, Nekotorye woprosy uczenija Miczurina o zakonomernostjach žiwij prirody, Woprosy filos. N. 5, s. 112—119, 1955.

J. Motyka, Wstęp do biologii, Krytyka mendelizmu, weismannizmu, i morganizmu ze stanowiska Darwinizmu i Miczurinizmu, jako dostarczycieli właściwego wytłumaczenia, 194—198, 219—236, Wwa-Lublin, 1955.

Jednak ostatnie prace z dziedziny genetyki nie nawiązują — pozytywnie — do wspomnianej krytyki przeciw genetyce formalnej; a nawet często wyrażają zastrzeżenia w stosunku do „nowej biologii”; zob. S. Skowron, Dziedziczność, Wwa, 1962, s. 283: „Olbrzymia większość współczesnych badaczy zaprzecza możliwości... dziedzicznego utrwalenia określonej reakcji genów na warunki otoczenia”.

E. Malinowski, Genetyka, Wwa, 1963, s. 616: „Przekonanie, że zmiany dziedziczne mogą zachodzić w określonym kierunku przy każdej zmianie warunków środowiska... jest nieuzasadnione doświadczalnie”; Chociaż s. 175: „Warunki zewnętrzne mogą mieć wpływ modyfikujący na cechy organizmów. Ten zespół genów w różnych warunkach może dać różne efekty. Rozwój danego organizmu zależny jest, z jednej strony, od odziedziczonej natury tego organizmu, czyli od genotypu, a z drugiej strony, od warunków środowiska”.

N. N. Zukow-Wereżnikow, O znaczeniu mikrobiologiczskich danych dla rozrabotki teorii widoobrazowania, Woprosy filos. N. 2, s. 127, 1957.

i31132. wśród wąskonosych znajdują się: i311321. ogoniaste „cercopithecidae“, i311322. człekokształtne „anthropoidae“, i311323. formy ludzkie „hominidae“.

14. ustalenia dotyczące *występowania* w okresach paleontologicznych: i41. małpiatki pojawiają się w eocenie (60—35 m)³⁶; i42. niższe człekokształtne występują w oligocenie (35—25 m); i43. pośrednie człekokształtne — pojawiają się w miocenie (25—12 m); i44. wyższe człekokształtne występują w pliocenie (12—1 m).

i45. australopithek³⁷, jako forma ludzka lub praludzka — w starszym pleistocenie (1 m—350 t); i46. pithekanthropos³⁸, jako forma ludzka, lub praludzka — w średnim pleistocenie (350—150 t).

i47. neandertalczyk, jako wyraźniej forma ludzka — w młodszym pleistocenie (150—25 t); i48. wreszcie — homo sapiens³⁹.

³⁶ „m“ oznacza milion; „t“ oznacza tysiąc; „—“ między cyframi — oznacza trwanie „od do“.

³⁷ Nazwa „australopithek“ pochodzi ze złożenia „auster, australis“ i „pithekos“ = gr. małpa.

³⁸ Nazwa „pithekanthropos“ powstała z „pithekos“ i „anthropos“ = gr. człowiek

³⁹ Odnośnie form praludzkich i ludzkich — ustalenia antropologów, dotyczące datowania i kolejności faz nie są zbieżne. Oto przykłady niektórych rozbieżności: dla wielu antropologów — bezpośrednim poprzednikiem dla neandertalczyka był pithekanthropos: zob. W. Stęślicka, Rodowód człowieka uzupełniony, s. 109—110, Wwa, 1964.

Dla M. A. Gremiackiego, Kak proizoszel czelowiek, Moskwa, 1954 — neandertalczycy pochodzą bezpośrednio od australopithicinae. Gremiacki uznaje pithekanthroposa za boczne odgałęzienie — bez wpływu na neandertalczyka. Poza tym Gremiacki utożsamia „homo sapiens fossilis“ z „kromaniończykami“ (CrôMagnon) — wbrew zdaniu wielu antropologów, którzy zaliczają „kromaniończyków“ jako jeden element do zespołu „homo sapiens fossilis“.

Drugie zróżnicowanie poglądów zaznacza się w uznawaniu — przez wielu antropologów — dwu gałęzi przodków dla współczesnego „homo sapiens“: od pliocenu — jedna gałąź, to pithekanthropos rozwija się w kierunku neandertalczyka, a ten dalej — w „homo sapiens“; druga gałąź — od eoanthroposa rozwija się bezpośrednio w kierunku „homo sapiens“.

Trzecia odmienność zdań odnosi się do oceny wykopalisk w wąwozie Oldoway (Tanganyka) — dokonanych przez L. S. B. Leakey, dyrektora muzeum Coryndon w Nairobi.

Leakey swoje znaleziska ocenia jako dowody istnienia specjalnej gałęzi australopitheka. Przy tym we wzmiankowanym odgałęzieniu wyróżnił dwie odmiany: jedną odmianę nazwał „zinjanthropos boisei“ (zinj arabskie = wschodnia Afryka) i datuje na początek pleistocenu (około 1 miliona lat); drugą odmianę mianuje „prazinjanthropos“ z nowym tytułem

i5. pewne ślady posługiwania się narzędziami — wydają się być prawdopodobne dla australopitheka oraz pithekanthroposa w Tanganice, na Jawie, w Chinach; i51. te ślady są pewniejsze w odniesieniu do neandertalczyka.

i52. wzmiankowane narzędzia noszą cechy właściwego przystosowania — głównie — do polowania i obrony⁴⁰.

i53. dla niektórych form (i45, i46), a zwłaszcza dla formy (i47) już nieobcą była znajomość przechowywania ognia; i54. wreszcie dla pojawiającego się „homo sapiens fossilis” operowanie narzędziami stało się bardziej zróżnicowane: i541. to operowanie wyrażało się w sytuacjach znacznie skomplikowanych, jak w malarstwie; i542. nadto — nie jest wykluczone, że już od czasów neandertalczyka w użyciu była jakaś mało rozwinięta mowa⁴¹.

i6. z krótkich rozważań powyższych — narzucają się pewne konkluzje: i61. niektóre z tych konkluzji mają niewątpliwą wartość; i62. inne natomiast są nacechowane podatnością na dodatki interpretacyjne.

i61. do pierwszych konkluzji zaliczyć można: i611. to, że formy więcej doskonałe — zarówno wśród ssaków, jak wśród człekokształtnych — były poprzedzane przez mniej doskonałe.

i612. ta sukcesywność nie wykluczała dalszego współistnienia nowopojawiających się form doskonalszych z dawniej występującymi formami mniej doskonałymi.

i613. dopiero w końcowej fazie tej ewolucji różnicującej mniej doskonałe

„homo habilis”, odnosi tę odmianę do pliocenu. Przeciwno tej ocenie Leakeya wystąpił J. T. Robinson, dyrektor Transvaal museum w Pretorii: Robinson twierdzi, że cechy znalezisk Leakeya wykazują, iż chodzi o „paranthropos crassidens”, czyli o odmianę często spotykaną w wykopaliskach w Transvaalu.

⁴⁰ G. Z. Roginskij, Nawyki i zaczątki intelektualnych deistwii u antropoidów, Lenigrad, 1948; J. J. Roginskij, i Lewin, Osnovy antropologii, Moskwa, 1955, J. J. Roginskij, o niektórych obszerzych woprosach teorii antropogeneza, Woprosy filos. N. 2, s. 110—117, 1957.

⁴¹ R. A. Dart i D. Craig, Na tropach brakującego ogniwa, Wwa. 1963, s. 311: o rysunku i malowidłach żyjących form „homo sapiens”; 315: przypuszczenie o mowie neandertalczyka; zob. Leopold Stein, The Infancy of Speech and the Speech of Infancy, charakterystyka prymitywnej mowy „pithekanthropusa”, Rubinsztejn, Podstawy psychologii ogólnej, 181—190, Wwa, 1962.

z więcej doskonałymi — pojawiła się wyraźna forma ludzka w postaci „homo sapiens”.

i614. za niewątpliwe stwierdzenie uznać należy i to, że zachodzenie procesu ewolucyjnego ma swe oparcie w danych paleontologicznych dopełnionych danymi geograficznymi, dotyczącymi rozmieszczenia form czelokoształnych i ludzkich na powierzchni ziemskiej⁴².

i62. spośród innych konkluzji — podkreślmy następujące: i621. podobieństwo między gatunkami organicznymi ma swoje źródło w ich wspólnym pochodzeniu; i622. różnorodność wyłoniła się stąd, że formy organiczne przekształcając się wytworzyły nowe gatunki i że w ciągu historii jedne formy wytworzyły więcej nowych gatunków, a inne mniej⁴³.

i623. organizmy ulegają zmienności, to znaczy: i6231. mają zdolność wytwarzania odchyleń; i6232. mają zdolność nadawania odchyleniom charakteru dziedzicznego; i6233. utrzymania zmian przydatnych w określonym kierunku⁴⁴.

i212. Orzekanie podsumowane przez naukowe osiągnięcia eksperymentalne

I2121. uwzględnimy tu — pokrótce — i7. z jednej strony — same osiągnięcia chemii organicznej oraz biochemii z zakresu związków organicznych, warunkujących procesy życiowe; i8. z drugiej strony — zastosowanie tych osiągnięć do wytłumaczenia powstania życia, a więc i powstania „psychicznego”.

17. Naukowe osiągnięcia chemii organicznej i biochemii

i7. odnośnie tego tematu podamy: i71. ogólną uwagę o roli związków chemicznych w konstytuowaniu żywego organizmu; i72. oraz — podkreślmy kilka szczególnych osiągnięć — za pomocą analizy i syntezy — ustalających właściwą strukturę i funkcję tych związków.

⁴² J. J. Rogiński i Levin, *Osnovy antropologii*, Moskwa, 1955; Wiśniewska-Zeli-chowska, *Paleontologia*, 34—69, 278—292, Wwa, 1962; Kilian-Szczepanik, *Mineralogia... geologia*, 228—270, Wwa, 1963; P. Teilhard de Chardin, *Człowiek*, 201—217, W-wa, 1964.

⁴³ N. N. Ladygina-Kots, *Razwitiie form otrazhenija w processe ewoljoczii organizmow*, *Woprosy filos.* N. 4, s. 94—103, 1956.

⁴⁴ E. Malinowski, *Genetyka*, 554—556, 1963; W. Michajłow, *Raz jeszcze wokół sprawy o pochodzeniu człowieka*, *Kuźnica*, 1947; J. Mydlarski, *W sprawie ewolucji i pochodzenia człowieka*, *Kuźnica*, 1947.

i71. uwagę zaczniemy od wyliczenia: i711. związki, o które tu chodzi, sprowadzają się do czterech grup: węglowodanów, tłuszczów, białek i kwasów nukleinowych⁴⁵; i712. każda grupa składa się z mnóstwa odmian, z mnóstwa różnych postaci.

i 713. postaci tej samej grupy różnią się między sobą: i7131. bądź tym — że molekula jednej postaci zawiera niektóre pierwiastki odmienne od zawartych w molekule drugiej postaci; i7132. bądź tym, że w molekule jednej postaci występuje więcej, ewentualnie mniej atomów danego pierwiastka, niż w molekule drugiej postaci; i7133. bądź tym, że w molekule jednej postaci — te same atomy i w tej samej liczbie — występują w innym układzie, w innym rozmieszczeniu, niż w molekule drugiej postaci⁴⁶.

i714. występowanie tych związków w organizmie nie jest jednolite: i7141. inaczej — to występowanie prezentuje się w strukturach względnie stałych, takich jak komórki, tkanki.

i7142. a inaczej w procesach: tu występowanie — przeważnie — bywa związane z określoną fazą procesu, w innej fazie — związek dany ulega przemianie ilościowej, lub jakościowej⁴⁷.

⁴⁵ W. Michajłow, *Biologia*, 53: „... związki organiczne ... różnią się znacznie od tych, jakie występują w przyrodzie nieorganicznej... w skład związków organicznych wchodzi zawsze węgiel, wodór i najczęściej tlen. Niektóre z nich zawierają azot, niekiedy fosfor i siarkę”.

⁴⁶ W. Michajłow, *Biologia*, 56, „Rodzaje białek różnią się między sobą jakością i stóunkami ilościowymi, a także połączeniami wchodzących w ich skład aminokwasów... Różnice... mogą polegać — zarówno na obecności — bądź — nieobecności określonych aminokwasów, jak też na kolejności ich występowania...”; zob. I. B. Zbarskij, Molekularny mechanizmy reljacji biosynteza belkow i problema razwitija, *Woprosy filos.* N. 9, s. 51—63, 1963: ze szczególnym podkreśleniem omawia rolę związków polimerycznych w procesach życiowych (56—58); zob. M. G. Kriczman, A. S. Konikowa, O poznawatelnom znaczenii reakcii wzajmodejstwija belka so swoimi strukturnymi edniczami, *Woprosy filos.* N. 6, s. 172—179, 1955: główną uwagę kieruje tu na stosunek białka do aminokwasów.

⁴⁷ A. S. Mamzin, Sistemnost żywego i sootnoszenie biologičnenskogo i fizikochimiczeskogo, *Woprosy filos.* N. 6, 118—129; zob. W. F. Semkow, Owzairaodejstwii nauk, izuczajoszczich jawlenija żyzni, *Woprosy filos.* N. 12, s. 130, 1961: artykuł jest sprawozdaniem z konferencji na temat prób naukowych analizy żywego: B. A. Wakar, K woprosu o wide, widowych otoszenijach i widoobrazowanii, *Woprosy filos.* N. 6, s. 167—179, 1955; *Oczerk dialektiki żywoj prirody*, s. 528, Moskwa, 1963: jest to zbiór rozpraw na temat „żywego”.

i715. pewne związki — w odpowiednich warunkach — spełniają szczególną rolę — katalizatorów: i7151. tworzą one określone związki i ich przemiany w względnie krótkim czasie — i7152. taka rola przetwarzania w organizmie przypada enzymom oraz hormonom⁴⁸.

i716. zachodzące procesy i przemiany implikują określoną skalę, uporządkowanie: i7161. z jednej strony — uporządkowanie o aspekcie ilościowym: i71611. ilość atomów, molekuł i pierwiastków w danym związku, i71612. oraz ilość związków dla ukonstytuowania nowego związku.

i7162. z drugiej strony — uporządkowanie jakościowe: i71621. o różnych układach atomów w związkach, i71622. o różnych proporcjach atomów, związków dla ukonstytuowania nowego związku, oraz — dla ukonstytuowania struktury całego organizmu.

i72. oto pokreślenie kilku *szczególnych osiągnięć*: i721. bardzo wiele tych związków organicznych może być poddawanych skutecznej analizie chemicznej.

i722. dla wielu prostszych związków organicznych rozpoznano warunki syntezy zachodzącej w organizmie: i7221. poznano około dwadzieścia aminokwasów, które prawie wszystkie występują w każdym białku; i7222. ustalono kolejność aminokwasów w łańcuchach drobin niektórych białek o mniejszych rozmiarach cząstkowych.

i7223. ustalono, że miejscem biosyntezy są drobne elementy komórkowe, zwane rybosomami: i7224. ta biosynteza realizuje się wprowadzeniem kwasów rybonukleinowych, aminokwasów, kwasów nukleinowych, przy kontroli genów.⁴⁹

i723. niektóre związki otrzymano laboratoryjnie przez syntezę chemiczną⁵⁰: i7231. G. I. Miller, uczeń Urey'a, działając długotrwanie iskrą elektryczną na mieszaninę pary wodnej, metanu (CH_4), amoniaku (NH_3), wodoru, otrzymał mieszaninę aminokwasów: glicyny i alaniny.

⁴⁸ W. Michajłow, *Biologia...* 57, Wwa, 1964: „...fermenty i hormony... odgrywają zasadniczą rolę podczas tworzenia się innych białek: przyspieszają bowiem i ...organizują różne reakcje, w których wyniku powstają związki białkowe”.

⁴⁹ B. Filipowicz, *Z tajemnic biochemii*, I, 173—195; II, 51, 73—77, 127—132, 162—165, 184—186, Wwa, 1963.

⁵⁰ G. Wald, *Powstanie życia*; E. I. Rabinowitch, *Fotosynteza*, w zbiorze: *Fizyka i chemia życia*, Wwa, 1959; J. A. V. Butler, *Wnętrze żywej komórki*, Wwa, 1963.

i7232. du Vigneaud (1950—1956 nagroda Nobla) i jego współpracownicy przez wykonanie syntezy otrzymali dwa związki hormonowe o budowie i własnościach identycznych z budową i własnościami wazopresyny i oksytocyny.

i7233. według referatu Międzynarodowego Kongresu Biochemii w Moskwie 1961 — Nirenberg przeprowadził syntezę białka, używając układów enzymatycznych i syntetycznych kwasów nukleinowych o określonej kolejności nukleotydów.

i7234. (1962) biochemicy z Monachium: M. Streell i A. Kalojanoff, oraz chemik Woodward z Cambridge, Massachusetts — dokonali syntezy chlorofilu.

i8. *zastosowanie osiągnięć naukowych do wy tłumaczenia powstania życia na ziemi* zostało podjęte przez A. I. Oparina.⁵¹ i81. Tłumaczenie oparinowskie zawiera dwie tendencje: i811. jedna — dotyczy sposobu samorodnego *powstawania życia na ziemi*; i812. druga — zaś — da się sprowadzić do wykazania, że ten *sposób samorodztwa jest niepowtarzalny* w przyrodzie ziemskiej.

i811. oto *pierwsza tendencja*: i8111. życie powstało z materii martwej; i8112. etapami w odpowiednich warunkach: temperatury, ciśnienia, ruchu, *obfitości pary wodnej, wody, węgla*; i8113. drogą kolejnych i wielorakich syntez; i8114. dających w rezultacie związki długotrwałe ze względu na brak — w tej samej sytuacji — czynników rozkładowych.

⁵¹ A. I. Oparin, Współczesna nauka o pochodzeniu życia na ziemi, 1936; koncepcja Oparina — przez wielu przyrodników i filozofów — jest analizowana i krytykowana. Z trafnych analiz i interpretacji — tu przytoczymy: I. A. W. Kożewnikow, O niektórych uśłowjach woznikowenija żyzni na zemle, Woprosy filos. N. 1. 149—152, 1956; II. A. F. Sysoew, Samoobnowlenie belka i swojstwo razdrażimosti — ważniejsze zakonomernosti żyznennych jawlenij, Woprosy filos, N. 1, 152—155, 1956; III. A. M. Emme, Neskolko zameczanij po woprosu o proczesse woznikowenija żyzni, Woprosy filos. N., 1, s. 155—159, 1956.

Z postaw krytycznych — wymienić należy: I. D. F. Petrow, Nowoe w woprose o proischożdenii żyzni na zemle, Woprosy filos. N. 3, 1963: to nowe dotyczy powstawania „koacerwatów” w przyrodzie: w hipotezie Oparina warunki ich powstawania zostały ogólnikowo podane; II. Również — postawa krytyczna została ujawniona w artykule A. P. Skabiczewskij, Problema woznikowenija żyzni na zemle i teorija... A. I. Oparina, Woprosy filos. N2, 153—154, 1953,

Trafne analizy problemu znajdują się w pracy A. I. Ignatowa, Problema proischożdenija żyzni, Moskwa, 1962.

i8115. ta długotrwałość dawała szansę dla chemicznych związków już ukonstytuowanych do łączenia się we właściwej proporcji i w odpowiednim układzie z innymi związkami w przyrodzie; i8116. łączenie doprowadziło do wytworzenia aminokwasów; i8117. ich zgrupowania dały układy żywe.

i812. ten *proces samorodztwa nie może się teraz* — naturalnie i spontanicznie — *powtarzać*; i8121. bowiem warunki się zmieniły; i8122. a wiele ważnych związków organicznych nie osiąga długotrwałości dzięki aktywnemu działaniu tlenu i bakterii.

i8123. jednakże uczeni przez rozpoznanie wielorakich syntez zachodzących w organizmie, i8124. oraz przez odtworzenie laboratoryjne szeregów, powiązań tych syntez, i8125. mogą pokusić się o efekty twórcze w dziedzinie żywego⁵².

i9. w *konkluzji* zaznaczyć należy, że zagadnienia „*życiowego*” i „*psychicznego*” nie wymagają w tej teorii rozbieżnych rozwiązań: i91. bowiem „*życiowe*” jest specyficzną organizacją materii, specyficznym układem wielorakich związków organicznych, ulegających w procesach — paralelnym i sukcesywnym zmianom, wiązaniom.

i92. „*psychiczne*” jest również organizacją materii, ale gatunkowo wyższą; i93. więc rozwiązanie dla obu zagadnień ma ten sam kierunek; rozpoznać elementy strukturalne i czynnościowe wysoko zorganizowanej materii oraz odtworzyć jej laboratoryjnie.

J = (H3). *Sposób uzasadnienia tezy: (F213) — mózg ludzki jest źródłem „psychicznego”*

J1. Uzasadnienie nawiązuje: J11. z jednej strony — do *rozwojowego kształtowania* filogenetycznego struktury mózgu: J12. z drugiej strony — do ustaleń sprawczej *zależności funkcji psychicznych* od odpowiednich pól korowych i podkorowych, posiadających strukturę histologiczną.

J11. o r o z w o j o w y m k s z t a ł t o w a n i u wnosimy z wykopaliskowych znalezisk czaszek: J111. wnioski te wyłamują się z porównań — pod względem mózgowym: J112. „*hominidów*” i małych człekokształtnych, zwłaszcza „*dryopithecidae*”, J113. również samych „*hominidów*” z różnych okresów historycznych — między sobą.

⁵² J. Motyka, Wstęp do biologii, Wwa-Lublin, 1955, 262.

J112. w pierwszym porównaniu — zwrócimy uwagę: J1121. naprzód — na kształt, J1122. potem na *ciężar*, względnie na *objętość* mózgu.

J1121. gdy chodzi o *kształt*: j11. to u człękoksztalnych twarzowa część czaszki jest znacznie większa, niż część mózgowa; j12. natomiast u form ludzkich — twarzowa część czaszki jest znacznie mniejsza od części mózgowej.

J1122. w sprawie *ciężaru* należy podkreślić: j21. u człękoksztalnych — ciężar mózgu nie przekraczał 600 G., a względem wagi ciała — stosunek nie dochodził do 1%; j22. u form ludzkich — waga mózgu przewyższała 700 G., a stosunek ciężaru mózgu do ciężaru całego ciała zawsze przewyższał 1% i zbliżał się do 2%.

J113. drugie — porównanie w odniesieniu do *form ludzkich między sobą* — opiera się — w przybliżeniu — na takim wartościowaniu: j31. „australopitheka” i „pithekanthroposa” wynosiła od 700 do 1000 G.; waga mózgu dla j32. dla „neandertalczyka” przewyższała nieco 1200 G.; j33. a dla współczesnego człowieka — waga przewyższa 1300 G.; j34. stosunek — zaś — ciężaru mózgu do wagi całego ciała przewyższa nieco nawet 2%.⁵³

j41. te dwa porównania podsuwają konkluzję: j42. dzięki takiej strukturze mózgu ludzkiego — obok sfer sensoryczno-motorycznych — j43. mogły się rozwinąć bogate sfery skojarzeniowe, służące do realizowania złożonych syntez myślowych, j44. będących wyrazem wyższych funkcji intelektualnych.⁵⁴

J12. odnośnie *sprawczej zależności* funkcji psychicznych od mózgu — zauważamy dwukierunkowość uzasadnienia: J121. z jednej strony — w uzasadnieniu bierze się pod uwagę sam *fakt* zależności; J122. z drugiej strony — uwzględnia się sposób *wyjaśnienia* faktu; J123. i dopiero wprowadza się *konkluzję*.

⁵³ W. Szewczuk, Psychologia, s. 72: ciężar mózgu ludzkiego (od 1000 G do 2000 G) w porównaniu do ciężaru mózgu orangutanga, — 350 G. s. 118 objętość mózgu — pithecanthropus, 900 cm³; sinanthropus, 1040 cm³; neandertalensis 1300 cm³; cromagniensis, 1400 cm³.

⁵⁴ Podstawy filozofii marksistowskiej, 208, Wwa, 1961; Rubinsztejn, Podstawy psychologii ogólnej, s. 183—190. Wwa, 1962; A. N. Leontiew, o rozwoju psychiki, 61—63. Wwa. PWN, 1962; P. Teilhard de Chardin, Człowiek, s. 190—200, Wwa, Pax, 1964.

J121. *fakt zależności* stwierdza się, konstatując uszkodzenia części mózgu, J1211.i jednocześnie towarzyszący zanik jakiejś funkcji psychicznej.

J122. sposób *wyjaśnienia faktu* wyznaczony jest koncepcją lokalizacji funkcji psychicznych w mózgu: J1221. koncepcja — po raz pierwszy — sformułowana przez Galla (1822), J2211. zakłada, że mózg jest zespołem różnych organów spełniających — każdy — odmienną funkcję.⁵⁵

J1222. ta pierwotna koncepcja — ze względu na nowe dane — uległa wielu przekształceniom, aby przybrać taką postać: J12221. proste funkcje psychiczne są zależne w różnej mierze od wielu ośrodków mózgowych; J12222. przy złożonych funkcjach psychicznych bierze udział znaczna część kory mózgowej, a nawet cała kora.

J123. w *konkluzji* podkreślimy: J1231. naprzód — charakter mózgu ludzkiego;⁵⁶ J1232. następnie — charakter wytworów tego mózgu.

J1231. *charakterystyczny* jest — w strukturze i funkcjach mózgu — organiczny, ściśle związek całości i części.

J1232. *charakterystyka wytworów mózgu* uwzględni dwa aspekty: J12321. negatywny, orzekający, że myślenie, świadomość ludzka, jako wytwór wysoko zorganizowanej materii, czyli mózgu, nie istnieje niezależnie, zewnątrz materii; J12322. pozytywny — orzekający, że procesy fizjologiczne w myślącym mózgu i samo myślenie, sama świadomość — nie są dwoma równoległymi procesami, J12323. lecz jednym, jednolitym procesem, którego wewnętrznym stanem jest właśnie świadomość.⁵⁷

⁵⁵ F. J. Gall, Sur les fonctions du cerveau et sur celles de chacune de ces parties, 1822—1825.

⁵⁶ A. N. Leontiew, O rozwoju psychiki, 61, 124, Wwa, 1962.

⁵⁷ Lenin, Dzieła, t. 14, 96; Podstawy filozofii marksistowskiej, 210, Wwa, 1961; zob. W. Krajewski, Ontologia, II, 137; Wwa, 1963; „Materializm dialektyczny... mówi ...o... niematerialnym charakterze świadomości... chodzi... tu... o aspekt poznawczy”: obraz, przedstawienie, odbicie przedmiotu w umyśle jest zasadniczo czymś odmiennym od samego przedmiotu tak, jak „to co idealne od tego, co materialne”; 138 „myśl jest materialna... w płaszczyźnie ontologicznej, a niematerialna — w płaszczyźnie gnozeologicznej”.

Jednak ta ocena świadomości — w jej aspekcie ontologicznym — niezupełnie pokrywa się z oceną Engelsa, Dialektyka przyrody, 260, Wwa, 1956: tu u Engelsa jest to postulatem do udowodnienia „Niewątpliwie, eksperymentalnie sprowadzimy kiedyś myślenie do ruchów cząsteczkowych i chemicznych zachodzących w mózgu; ale czy wyczerpie to istotę myślenia?”.

213. w podsumowaniu powtórzmy, że tak oto w materializmie dialektycznym przedstawiają się zasadnicze tezy i uzasadnienia na temat „psychicznego” w człowieku.

22. „*Psychiczne*”, „*duchowe*”⁵⁸ w człowieku według filozofii tomistycznej⁵⁹

Podamy tu: 221. naprzód — wyjaśnienia wprowadzające; 222. następnie — samo rozwinięcie na temat zapowiadany; 223. wreszcie — krótkie podsumowanie.

221. Wyjaśnienia wprowadzające

Te wyjaśnienia dotyczyć będą tego: 2211. „co”, 2212. i „jak” tu przedstawimy.

2211. ogólnie scharakteryzowane to „co” sprowadza się do sformułowania tez i naszkicowania uzasadnień.

2212. w pytaniu „jak” mieści się: 1. odpowiedź o podwójnym aspekcie: L11 — pierwszy aspekt — o charakterze negatywnym — znaczy, że nie damy tu pełnych sformułowań usystematyzowanych.

L12. drugi aspekt pozytywny — znaczy, że szkicowo wskażemy główne elementy i ukierunkowania ich składania; L13. przy tym — podkreślić należy, iż elementy te nie są jednorodne, lecz dadzą się ogólnie sklasyfikować: L131. jedne — jako będące z zakresu teorii, L132. drugie — z zakresu doświadczalnego.

⁵⁸ A. de Coninck, *Unité de la connaissance humaine*, Louvain, 1947, p 49—50: Terminy: materia i materialny — znaczą: I. bądź — określone rzeczy materialne, złożone z materii i formy; II. bądź — tylko jeden z metafizycznych składników, a mianowicie ten składnik, który my orzekamy o rzeczach z racji ich bierności, oraz z racji ich charakteru przestrzenno-czasowego.

Terminy wyżej definiowane — przez przeciwstawienie — pozwolą nam ująć znaczenie terminów: duch i duchowy. Te ostatnie znaczą: I. byt niematerialny, czynny, bez bierności, bez zależności wewnętrznej od materii, II. a również — konstytutywny element formalny w człowieku, a mianowicie duszę ludzką.

⁵⁹ J. Pastuszka, *Materialistyczna a katolicka koncepcja człowieka*, 105—118, *Przegląd Filozoficzny*, r. XLIII, z. 1—2, 1947; K. Klószak, *Substancjalność duszy ludzkiej ze stanowiska doświadczenia bezpośredniego*, *Przegląd Powszechny*, t. 230, nr. 7—8 (700—701), s. 1—20.

222. Analiza koncepcji tomistycznej

Tu — głównie — zwrócimy uwagę na twierdzenia i uzasadnienia dotyczące: 2221. jednolitości teorii hylemorficznej; 2222. jedności człowieka; 2223. ontologicznej wartości „psychicznego” w człowieku; 2224. pochodzenia psychicznej struktury i funkcji w człowieku.

2221. Jednolitość teorii hylemorficznej

Jednolitość ta rozpatrywana będzie w tłumaczeniu substancjalnych struktur: 1.1. zwierzęcych (e51), 1.2. i ludzkich (e52).

1.1. Hylemorfizm a substancja zwierzęca⁶⁰

Tu zauważa się: 1.11. zgodność tomistów przy określeniu roli przyczynowości materialnej i formalnej; 1.12. a rozbieżność ujawnia się w wyznaczeniu roli dla przyczynowości sprawczej.

1.11. oto rola przyczynowości materialnej i formalnej: 1.111. przy zachodzeniu zmiany substancjalnej, 1.112. oraz przy konstytuowaniu substancjalnej struktury zwierzęcej.

1.111. przy zachodzeniu zmiany substancjalnej: 1.1111. znika forma, 1.1112. a pozostająca materia staje się podłożem do powstawania nowej substancji.

1.112. przy omawianiu struktury podkreślić należy: 1.1121. nie tylko czynniki konstytuujące, 1.1122. ale i jakość i stopień ich zależności.

1.1121. substancjalna struktura zwierzęca jest ukonstytuowana: 1.1. przez bytowy czynnik materialny i formalny; 1.11. czynnik formalny determinuje, organizuje, porządkuje, dynamizuje, jednoczy — potencjalnie podatną materię; 1.12. te atrybuty i funkcje przysługują „żywemu” i „psychicznemu”; 1.13. a więc — właściwie to „żywe” i „psychiczne” pokrywa się rolą z formą substancjalną.⁶¹

⁶⁰ E. L. Mascall, *Teologia chrześcijańska a nauki przyrodnicze: dusza ludzka i dusze niższe*, 231—233, Wwa, 1964; Thomas Aquinas, *Sum. teohl.* I, 75, 3: „dusze zwierząt nie są samoistne, gdyż nie wykonują żadnych działań same przez się”.

⁶¹ A. de Coninck, *Unité de la connaissance*, p. 49: wszelka determinacja „in composito” winna być przypisywana dla metafizycznego elementu formalnego; jednakże, aby to „compositum” — z racji swej formy — mogło być zdeterminowane — przestrzennie i czasowo, to „compositum” — obok składnika formalnego — musi być ukonstytuowane i przez składnik materialny.

Ł1122. bytowa ich zależność da się tylko tak wyrazić, ł2. że materia i forma — brane oddzielnie, w wyodrębnieniu nie są ani czymś istniejącym, ani czymś działającym.

ł3. w konkluzji — podkreślić należy, że wyznaczenia powyższe stanowią główne zadanie teorii hylemorficznej w danym temacie.

Ł12. a otc wspomniana rozbieżność: Ł121. według niektórych autorów — zarówno — przy powstawaniu, jak przy rozpadaniu substancji zwierzęcej — ingerencja przyczyny sprawczej jest niezbędna: Ł1211. przyczyna ta stwarza, lub unicestwia formę substancjalną.

Ł122. według innych — należy zwrócić uwagę: Ł1221. naprzód — na to czego nie można przyjąć: ł41. że „żywe”, „psychiczne” powstaje z materii⁶² nieorganicznej, ł411. gdyż — z jednej strony — to uznanie dopuszczałoby jakiś dobór naturalny⁶³, na podstawie którego tylko określone elementy materialne uzyskiwałyby własności oraz funkcje „życiowe” i „psychiczne”

ł412. z drugiej strony — to uznanie byłoby równoznaczne z odrzuceniem zasady racji wystarczającej: ł4121. a przecież racja, która nie zawiera wszystkich elementów, występujących w następstwie, nie może być dostatecznym wytłumaczeniem tego następstwa.

Ł1222. następnie — dopiero — należy tłumaczyć powstawanie substancji zwierzęcej przez sprawczą przyczynę porządkującą; ł51. jednak z tym zastrzeżeniem, że ingerencja stwórcza tej przyczyny sprawczej spełniona została odwiecznie; ł52. a mianowicie tak, iż z pewnymi elementami materii: ł521. z jednej strony — został związany zespół energii, sił potencjalnych; ł522. z drugiej strony — został ukonstytuowany zespół praw rozwojowych, według których — w czasie i to zupełnie naturalnie — realizują się zwierzęce struktury substancjalne.

Ł1223. wreszcie — powyższe uzupełnić należy uwagą: ł61. jeśliby kiedykolwiek zaistniało laboratoryjne ukonstytuowanie „żywego”, „psychicznego”, ł62. to byłoby odkrywczym odtworzeniem i ukierunkowaniem energii potencjalnych i praw naturalnych, ustanowionych pierwotnie przez porządkującą przyczynę sprawczą.

⁶² E. L. Mascall, *Teologia chrześcijańska a nauki przyrodnicze*, 333—336, Wwa, 1964.

⁶³ J. Motyka, *Wstęp do biologii*, 108, 112, 114, Wwa, 1955.

Ł2. Hylemorfizm a substancja ludzka

Ł21. w zastosowaniu teorii hylemorficznej do wytłumaczenia ludzkiej struktury substancjalnej — już u Arystotelesa — ujawniły się dwa postępowania: Ł211. *pierwsze postępowanie* miało za punkt wyjściowy przeciwstawienie się dualizmowi platońskiemu; Ł2111. to postępowanie — swym tenorem — zbliża się do tłumaczenia budowy substancji zwierzęcej.

Ł2112. według tego zabiegu myślowego u Arystotelesa — w człowieku — forma = dusza i materia = ciało są ukonstytuowane w wyjątkowym zjednoczeniu.

Ł7. charakteryzując to „zjednoczenie” należy zwrócić uwagę: Ł71. z jednej strony — na dwa aspekty graniczne; Ł72. z drugiej strony — na samo sedno tej struktury.

Ł71. gdy chodzi o aspekty graniczne, Ł711. to pierwszy — wyraża się w zdecydowanym wykluczeniu utożsamienia dwu składników, a mianowicie — duszy i ciała: Ł7111. „dusza nie jest ciałem”.

Ł712. drugi aspekt wyraża się — głównie — w trzech zdaniach: Ł7121. dusza nie może istnieć bez ciała; Ł7122. dusza nie może być oddzielona od ciała, Ł7123. rozróżnienie tych dwu składników substancjalnych — jest dokonaniem o charakterze poznawczo-logicznym.

Ł72. a znowu — gdy chodzi o sedno samego „zjednoczenia”, to w tym występująca rola duszy da się określić z dwu punktów widzenia: Ł721. z punktu widzenia pozytywnego: Ł7211. dusza = forma jest pełnym odpowiednikiem czynnym dla ciała = materii o czystej potencji; Ł7212. dusza = forma determinuje, ożywia, uczula ciało = materię, Ł7213. tomiści, analizując tę rolę dopełniania, uznali za niezaprzeczalną konsekwencję: Ł72131: dusza = forma podtrzymuje w istnieniu ciało = materię.

Ł722. z punktu widzenia negatywnego: Ł7221. dusza = forma nie jest jakąś realnością — czysto — funkcyjną, Ł7222. a więc — dusza = forma nie jest tylko samą organizacją, uorganizowaniem ciała = materii, Ł7223. dusza = forma jest nie tylko czynnym wyrazem materii.

Ł723. z powyższych rozważań — wysuwa się konkluzja postulująca uściślenie zdania (Ł2111): Ł7231. hylemorficzne tłumaczenie ludzkiej struktury substancjalnej tylko pozornie — u Arystotelesa — zbliża się do tłumaczenia budowy substancji zwierzęcej.

Ł212. *drugie postępowanie* — u Arystotelesa — nawiązywało: z jednej strony do anaksagorejskiej koncepcji „Nous”, z drugiej strony — do własnej koncepcji kosmologicznej o inteligencjach.

Ł2121. Inteligencje nie utożsamiały się z materią; Ł2122. nie były jakimiś siłami o charakterze zjawiskowym; Ł2123. były to raczej struktury o charakterze substancjalnym.

Ł2124. forma = dusza — jako „intelligentia” — jest nie tylko z ciałem = materią ale jest, jakby, jeszcze i ponad ciałem = materią:

Ł2125. aspekty formy = duszy — wyrażające się w dziedzinie wegetatywnej i sensorywnej ściśle się jednoczą z ciałem = materią, Ł2126. ale dziedzina „intellectiva” nie jest w takim wewnętrznym związku ścisłym, Ł2127. jednakże te trzy dziedziny — wegetatywna, sensorywna i intelektualna — stanowią jedną strukturalną całość.

Ł213. to drugie postępowanie miało jeszcze podstawę — jeśli nie wyraźną to niewyraźną — w aksjomacie arystotelesowym: „agere sequitur esse”. Ł2131. otóż — dusza = forma w stosunku do ciała = materii jest pełnym „agenssem”. Ł2132. stąd — jeśli nie dla samego Arystotelesa — to dla scholastyków była otwarta droga do konkluzji: ł81. w człowieku — dusza = forma jest substancją o atrybutach samoistości oraz samodzielności, ł82. chociaż ta dusza = forma nie jest sama — bez ciała = materii — człowiekiem.⁶⁴

Ł214. oto konkluzja: wprawdzie niektórzy komentujący skłonni są widzieć w dwu postępowaniach Arystotelesowych — dwa przeciwstawne rozwiązania tego samego problemu⁶⁵, to jednak — przy bliższym rozpatrzeniu — wydają się one być dwiema fazami próby rozwiązania tego samego problemu trudnego.

2222. *Jedność człowieka*⁶⁶

W tym paragrafie: M1. uwagi charakteryzujące sposób postępowania — poprzedzają: M2. rozważanie o jedności człowieka.

⁶⁴ Arystoteles, De anima, II, 1, 2, 4.

⁶⁵ F. Chirpaz, Le corps: matière et esprit: le substantialisme et ses thèses, la réalité énigmatique, 100—120, Paris, P. U. F., 1963.

M1. *Uwagi ogólne*

Uwagi te zawierają dwa podkreślenia: M11. jedno — sprowadza się do stwierdzenia, że tomiści tu przyporządkowują dane obserwacyjne i introspekcyjne kategoriom metafizycznym; M12. drugie — jest wyliczeniem nazw tych kategorii: materia, forma substancjalna, akcydensy, istota, substancja pełna, niepełna, samoistność, podmiot istniejący w sobie, samodzielność, natura = principium quo, osoba = principium quod.

M2. *Aspekty jedności człowieka*

Aspekty te wyrażają się przez: M21. jedność podmiotu; M22. jedność istnienia; M23. jedność działania.⁶⁷

M21. *jedność* — podmiotu — w tym znaczeniu, że M211. człowiek jest jednym podmiotem istniejącym sam w sobie; M212. jednym podłożem — skoordynowanych akcydensów; M213. posiada samoistność implikującą jedno istnienie; M214. a wykluczającą współistnienie dwu podmiotów; M215. jest więc jedną substancją pełną.

M22. *jedność istnienia* posiada takie uwarunkowania: M221. człowiek, jako substancja pełna, jest ukonstytuowany z ciała = materii, oraz z duszy = formy substancjalnej; M222. oba te bytowe czynniki są substancjami niepełnymi tak, M223. że ich niepełność wzajemnie się dopełnia, M224. tworząc w ten sposób — jedną substancję pełną.⁶⁸

M2231. niepełność cielesnej substancji sprowadza się tu do nieposiadania własnego istnienia w człowieku; M2232. bowiem — przyznanie własnego istnienia ciału wiodłoby — bez zastrzeżeń — do dualizmu psychofizycznego.

M225. dusza, jako forma substancjalna, posiada samoistność — w tym

⁶⁶ E. Gilson, *Historia filozofii chrześcijańskiej*, 510, Wwa, 1962: „żaden inny chrześcijański system filozoficzny nie broni równie ostro, jak tomizm... jedności, istoty człowieka”

⁶⁷ A. de Coninck, *Unité de la connaissance humaine*, 15, 50, 59 Louvain, 1947; S. Swieżawski, *Albertyńsko-tomistyczna a kartezjańska koncepcja człowieka*, 87—97, *Przegląd filoz.* XLIII, z. 1—2, 1947; R. Blanché, *Essai sur les rapports du physique et du mental*, *Bibliothèque de philosophie contemporaine*, Paris, Alcan, 1935

⁶⁸ Thomas Aquinatus, *De veritate*, 10, 8: „Si enim animae naturale est corpori uniri, esse sine corpore est sibi contra naturam et sine corpore existens non habet suae naturae perfectionem”; p. *Summa theol.* I, 96, 2.

znaczeniu, iż istnieje sama w sobie, czyli sama dla siebie jest podmiotem:

M2251. a dusza nie istnieje w człowieku jako podmiocie; M2252. nie jest ona podtrzymywana istnieniem człowieka jako całości; M2253. gdyż przy odrzuceniu tej negacji stanęłoby się wobec konsekwencji: dusza ginęłaby w momencie śmierci człowieka.

M2254. na odwrót — człowiek jako całość, jest podtrzymywany w istnieniu przez duszę; M2255. gdyby się przyznało człowiekowi istnienie własne — poza istnieniem duszy — zakładało by się współistnienie i jakieś zdwojenie.

M226. dusza, ożywiając — biologicznie i psychicznie — ciało, podtrzymuje je własnym istnieniem⁶⁹; M2261. ciało człowieka, że jest takim, jakim jest, to tylko dzięki duszy, M2262. gdy zostaje oddzielone, to staje się bezładnym „zbiorowiskiem”; M2263. więc — jedno istnienie jest podstawą jedności człowieka⁷⁰.

M23. odnośnie *jedności działania* ludzkiego podamy: M231. naprzód — dwie zasady; M232. następnie — ich zastosowania.

M231. oto *pierwsza zasada*: M2311. działanie implikuje jedność, gdy jest samodzielne: m1. samodzielność przysługuje duszy, jako decydującemu i wartościującemu czynnikowi w strukturze osoby.

M2312. a oto *druga zasada*: działanie wiąże się: m21. pod względem źródła energii i środków przekazujących — z naturą danej substancji i z akcydensami; m22. pod względem nadania jedności, ukierunkowania i wartości w wykonaniu — z osobą.

M231. w *zastosowaniu* zwrócimy uwagę na dwa poziomy działania: M2311. jeden poziom obejmuje działania implikujące wewnętrzną zależność czynników zmysłowych i umysłowych.

m3. tu należy podkreślić: m31. z jednej strony — w naturze cielesnej źródło wyłaniającej się energii oraz organy ją przekazujące; m32. z drugiej

⁶⁹ Thomas Aquinatus, *Opera omnia*, I, Iae, q. 76, a 1, ad 5, N. Y. 1948. „quod... illud esse, in quo... subsistit communicat materiae corporali”; p. Strasser, *Problème de l'âme*, 153, 147, 106, Louvain, 1953; M. Vernet, *L'âme et la vie*, 119—194, Paris, 1955.

⁷⁰ E. L. Mascall, *Teologia chrześcijańska a filozofia przyrody*, 260, 341, 342, Wwa, 1964.

strony — w naturze duchowej też źródło wyłaniającej się energii oraz uzdolnienia ją rozwijające.

m33. zarówno cielesne, jak duchowe źródło wyłaniającej się energii stanowi w stosunku do działania „principium quo”, m331. przyporządkowane względem „principium quod”, mającej swój odpowiednik w osobie, m332. w strukturze której — dusza = forma substancjalna gra decydującą rolę scalania, jednoczenia, ukierunkowania, wartościowania w działaniu realizowanym; 333. w konkluzji podkreślić należy zastrzeżenia wskazujące, że ciało ludzkie nie jest uduchowione, lecz tylko ożywione przez duszę⁷¹.

M2312. drugi poziom obejmuje złożone procesy wolitywne wyboru oraz wyższe procesy intelektualne i ich rezultaty wykonane bez wewnętrznej zależności od funkcji zmysłowych; m41. w tej dziedzinie intelektualno-wolitywnej — samodzielność ujawnia się wyraźniej i bez skomplikowań takich jakie podkreślono odnośnie poprzednio omówionego poziomu; niższego m42. ta niewątpliwa samodzielność jest podstawą jedności w człowieku⁷².

M24. w konkluzji należy podkreślić: M241. że charakterystyka przedstawiona odnośnie dwupoziomowych tworów nie może być odczytywana tak jakby pozwalała traktować każde działanie poszczególne za adekwatnie wymierzone oraz stale i wyraźnie skoordynowane z całością dynamizmu ludzkiego.

M242. gdyż w charakterystyce tej chodzi o filogenetyczne i ontogenezytyczne kształtowanie scalane oraz rozwijanie ukierunkowane dynamizmu ludzkiego.

⁷¹ T. Mrówczyński, *Personalizm Maritaina i współczesna myśl katolicka*, 81, 82, Wwa, 1964: „... duchowość odnosi się do całego „compositum humanum”: ta wypowiedź Mrówczyńskiego byłaby słuszna, ale z zastrzeżeniem, że duchowość odnosi się — właściwie — tylko do natury duszy, jako do „principium quo”; a — zaś — do osoby, jako do „principium quod” — ta duchowość odnosi się — w innym znaczeniu — a mianowicie tu odnosi się w roli podstawy wartościowania działań spełnianych przez osobę ludzką; a w tej ostatniej sytuacji — „compositum humanum” oznaczałoby osobę; p. V. Berniès, *Spiritualité et immortalité de l'âme*, 205, Paris, 1901; A. de Coninck, *Unité de la connaissance humaine*, 41, 50, 56, 57, 62, Louvain, 1947.

⁷² E. L. Mascall, *Teologia chrześcijańska a filozofia przyrody*, 336, 339, 343, Wwa, 1964; p. Aristoteles, *De anima*, I, 4, 408b: „... nie dusza współczuje, uczy się, myśli, ale raczej człowiek to czyni dzięki duszy”; p. Thomas Aquinatus, *Sum. theol. I*, 75, 4c.

2223. *Ontologiczna wartość „psychicznego” w człowieku*

Rozważanie o wartości ontologicznej „psychicznego” w człowieku koncentruje się około zagadnień: N1. czym jest, N2. a czym nie jest to „psychiczne”.

N1. *Czym jest „psychiczne”*

Odpowiedź na to pytanie uwzględnia dwa aspekty „psychicznego”: N11. strukturalny — oznacza formę substancjalną o atrybutach samoistności i samodzielności, związaną z ciałem; N12. funkcjonalny — oznacza zespół czynności, wykonywanych w ścisłej łączności duszy z ciałem, oraz tych, które są wykonywane przez czynnik duchowy bez wewnętrznej zależności od czynnika cielesnego.

N111. pod względem strukturalnym — brane „psychiczne” w człowieku, jako implikujące elementy samoistności i samodzielności, wyklucza bycie własnością.

N121. jednak z tytułu aspektu funkcjonalnego — „psychiczne” może być własnością; N122. jako własność przynależy formalnie do człowieka, będącego pełną substancją⁷³, N123. faktycznie — zaś — do duszy, jako czynnika podtrzymującego w istnieniu, jednoczącego, kierującego, wartościującego dynamizm ludzkiego bytu.

N2. *Czym nie jest „psychiczne”*

W koncepcji tomistycznej odpowiedź na to pytanie jest taka: N21. „psychiczne” w człowieku nie jest własnością wysoko zorganizowanej materii.

N22. oto elementy tomistycznego *uzasadnienia* opartego na :N221. *stosunku duszy do własnego ciała*: N2211. „psychiczne” gra tu rolę decydującą — nie tylko pod względem podtrzymywania w istnieniu — ale również pod względem jednoczącego, ukierunkowanego, wartościującego działania.⁷⁴

⁷³ A. de Coninck, *Unité de la connaissance humaine*, 96—98, Louvain, 1947.

⁷⁴ E. L. Mascall, *Theologia chrześcijańska a filozofia przyrody*, 339, Wwa, 1964: „Biologiczne funkcje nie tylko nie ulegają przytłumieniu wskutek zjednoczenia z duszą rozumną samoistnym bytem duchowym... lecz są dzięki temu uszlachetnione i udoskonalone”; 344: „... dusza... w ciele... działając w granicach... ograniczeń, kontroluje... życie całej psychofizycznej jedności, która jest człowiekiem”.

N222. *stosunku do otoczenia pozapodmiotowego*: N2221. ludzkie „psychiczne” jest zasadniczą tendencją przepojoną — świadomością, porządkowaniem, planowaniem i przewidywaniem; 2222. to „psychiczne” permanentnie zmierza do przekształcania naturalnych układów przyrodniczego i społecznego środowiska; 2223. nowe układy wytworzone — rzeczywistości stanowią główne elementy takich struktur, jak nauka, technika, cywilizacja, kultura; 2224. tu bierność „materialnego” jest wyraźnie dopełniana przez czynność „psychicznego”.

N223. — *stosunku*: N2231. oglądowych odzwierciedleń — N2232. do abstrakcyjnych i ogólnych przedstawień rzeczywistości.

N2231. odzwierciedlenie oglądowe w postaci wrażeń, spostrzeżeń, wyobrażeń — ma swój odpowiednik w cechach i przedmiotach przestrzennych, rozciągłych, konkretnych; n11. w psychice ludzkiej te odbicia łączą się ze sobą na podstawie praw kojarzeniowych; n12. do tak poznanych cech i przedmiotów zwraca się dążenie człowieka.

N2232. *czynności i twory abstrakcyjne i ogólne* — n21. mają punkt wyjścia w procesach i tworach oglądowych, n22. jednak w fazie rozwijania — zależność abstrakcyjnego od oglądowego — często — przestaje być wewnętrzną.

n23. ujęcie abstrakcyjne jest odbiciem, jakby odmaterializowanej rzeczywistości; n24. umysł ludzki ujmuje stosownie do własnej struktury i funkcji „materiale cognoscitur ad modum congoscantis”.⁷⁵

n25. jednak to abstrakcyjne ujęcie nie jest dowolnym tworem o wartości czysto subiektywnej; n26. pojęcia abstrakcyjne mają podstawę „fundamentum in re” w stałej, uporządkowanej strukturze rzeczy.

n27. abstrakcyjność może być różnego stopnia: n271. „universale directum” — odzwierciedla cechy istotne bez uwydatnienia ogólności; n2711. umysł może ujmować abstrakcyjnie nawet to, co nam się prezentuje również i oglądowo, konkretnie: posiadamy pojęcie oglądowe, konkretnego.

n272. „universale reflexum” jest wtedy, gdy w abstrakcyjnym ujęciu wyraźnie uwydatnia się powszechność, ogólność; n2721. te abstrakcyjne i uogólnione pojęcia podlegają uporządkowaniu w wielopoziomowej hier-

⁷⁵ S. Thomas, *Summa theol.* p. I, 27, a. 1: „conceptio rei intellectae... ex vi intellectiva proveniens”.

rarchii⁷⁶; n2722. hierarchiczność implikuje coraz luźniejszy związek z konkretnością, oglądowością; n2723. a może nawet osiągnąć schematy bezobrazowe.

n28. wiązanie pojęć abstrakcyjnych, wiązanie myśli — może nie wspierać się na oglądowości zmysłowych tworów; n281. i wtedy to wiązanie zachodzi na podstawie praw sensu logicznego.

N224. wreszcie na *stosunku poznawczym i dążeniowym człowieka historycznego* do bytu niematerialnego: N2241. historii religi pozwalają stwierdzić względną powszechność poznania i dążenia człowieka do bytu o odmiennej strukturze, niż rzeczywistość materialna⁷⁷.

N225. w podsumowaniu podkreślić należy: N2251. naprzód — że wiele czynności psychicznych zachodzi przy wewnętrznej niezależności od procesów oglądowych i w ogóle organicznych: n3. że różne procesy oglądowe i organiczne i w różnym natężeniu — towarzyszyć mogą tej samej czynności psychicznej z wyższego poziomu.

N22511. następnie — że w pewnych fazach wyższe czynności psychiczne zdają się osiągać zupełne wyizolowanie koncentracyjne — z wylimonowaniem procesów zmysłowych z pola świadomości.

N2252. przy tym — „psychiczne” tak włada materią we własnym ciele i materią w otaczającej przyrodzie, że to władanie wskazuje, iż „psychiczne” jest sobie podmiotem, a materia stanowi przedmiot względem działania psychicznego.

N2253. więc — tak scharakteryzowane czynności i twory ludzkie — jako skutki — wymagają tłumaczenia przyczyną odpowiednią i właściwą: n4. czyli wymagają innej podstawy ontologicznej, niż sama tylko substancja materialna⁷⁸.

⁷⁶ Wł. Szewczuk, *Psychologia*, I, 278, Wwa, 1962.

⁷⁷ E. L. Mascall, *Theologia chrześcijańska a filozofia przyrody*, Wwa, 1934, 334—335: „... powszechna świadomość religijna... świadczy o podstawowej ludzkiej intuicji, że ostateczna rzeczywistość, z którą człowiek musi się liczyć i ostateczna dziedzina, do której człowiek należy, znajduje się poza i ponad kruchym przemijającym światem zjawisk zmysłowych”... „... ta świadomość świadczy o zajmowaniu się przez umysł ludzki ponadzmysłowym... porządkiem rzeczywistości”.

⁷⁸ V. Bernies, *Spiritualité et immortalité de l'âme*, 198, 199, 206, 200, 202, 203, 209, 219—243, Paris, 1901; A. Stępień, *Wprowadzenie do metafizyki*, 173—178, Kraków 1964; D. M. Bonner, *Dziedziczność*, 46, 89—93; 112—115, Warszawa 1964;

2224. *Pochodzenie psychicznej struktury i funkcji w człowieku*

Oдноśnie pochodzenia „psychicznej struktury” w człowieku tomiści koncentrują uwagę: 01. z jednej strony — na nawiązaniu do faktów; 02. z drugiej strony — na przyporządkowaniu zasadom systemu, a zwłaszcza zasadzie dostatecznej racji.

01. *Nawiązanie do faktów*

Nawiązanie do faktów obejmuje dwa aspekty: 011. ustalenie faktów; 012. interpretację kontrowersyjną faktów; 013. wartość interpretacji.

011. *ustalenie faktów* dokonuje się: 0111. już to — przez wykopaliska — w ramach paleontologii; 0112. już to — przez badania w ramach genetyki.

0111. *znaleziska wykopaliskowe* pozwalają stwierdzić: 011. długo-trwałe występowanie małp człokokształtnych przed pojawieniem się form praludzkich i ludzkich; 012. te formy praludzkie i ludzkie — dalej — występowały obok małp człokokształtnych; 013. te formy praludzkie, czy ludzkie — stopniowo, filogenetycznie — doskonały się⁷⁹.

0112. badania genetyczne dostarczają pewnych danych: 01121. w genetyce formalnej stwierdza się: 021. powstawanie dziedzicznych cech nabytych, 022. a nawet powstawanie nowych gatunków: 0221. drogą nagłych zmian, zwanych mutacjami, 0222. zachodzącymi w genach, chromosomach i genomach komórek rozrodczych oraz wegetatywnych.

023. poszczególne gen może ulegać mutacji bardzo rzadko: 0231. według J. B. S. Haldena — prawdopodobieństwo mutacji w ludzkich genach może wystąpić raz na milion lat.⁸⁰

⁷⁹ E. L. Mascall, *Teologia chrześcijańska a filozofia przyrody*, 352, W-wa, 1964; T. Rylska, *Ewolucja a stanowisko człowieka w przyrodzie*, *Znak*, n. 87, s. 1145—1155, 1961; P. Denis, *Pochodzenie człowieka w ujęciu przyrodniczym*, *Znak*, n. 87, s. 1156—1172, 1961; V. Marcossi, *Istota „człowiekowata” z Baccinello, a pochodzenie człowieka*, *Znak* n. 87, s. 1173—1180, 1961.

⁸⁰ J. A. V. Butler, *Wnętrze żywej komórki*, 66—70, W-wa 1963; St. Skowron, *Dziedziczność*, 302, 315, W-wa 1962; D. M. Bonner, *Dziedziczność*, 46, 89—93; 112—115; W-wa, 1964; E. Malinowski, *Genetyka*, 425, W-wa, 1963; J. Kleczewska, *Selekcja biologiczna a szanse człowieka*, *Znak* nr. 115, s. 53; P. Teilhard de Chardin, *Człowiek*, *Pax*, 1964 n. 218, 219; P. Berteaux, *La mutation humaine*, Paris 1964; J. B. S. Halden, *Biochemia genetyki*, W-wa, 1960. N. N. Zukow-Wereżnikow, *O znaczeniu mikrobiologicznych danych dla rozpracowania teorii widoobrazowania*, *Woprosy filos.* N. 2, 127, 1957; autor podaje krótkiej krytyce problem mutacji; St. Skowron, *biologia ogólna*, 446—449, W-wa, 1965.

01122. według „miczurinowskiej” genetyki: o31. cechy gatunku lub odmiany leżą nie tylko w samych jednostkach żyjących; o32. lecz również w warunkach środowiskowych, w jakich się one kształtowały; o33. warunki środowiskowe przyczyniają się do nabywania dziedzicznych cech, o34. a nawet do powstawania nowych gatunków.⁸¹

012. Interpretacja kontrowersyjna faktów

Tu podkreślimy ważniejsze dla tematu interpretacje: 0121 naprzód — faktów z dziedziny paleontologicznej: 0122. potem — faktów z dziedziny genetyki; 0123. nadto — nasze podkreślenie uwzględni kierunek interpretacji; a mianowicie, że zdania wyrażające interpretacje — treściowo i formalnie — wiążą się ze sobą według faz dedukcyjnych — punktu wyjścia i punktu dojścia.

0121. Interpretacja faktów z *dziedziny paleontologicznej*: o41. w punkcie wyjścia — wyraża się zdaniem: o411. niektóre — istniejące uprzednio — formy człekokształtne — w pewnym momencie — przekształciły się — bądź od razu w formy ludzkie, bądź naprzód w formy praludzkie, a te dopiero po pewnym czasie przekształciły się w formy ludzkie.

o42. a w punkcie dojścia wyraża się zdaniem: o421. to przekształcenie było „samorodnym” i „samodzielnym” produktem materii — bez wpływu innego czynnika sprawczego.

0122. Interpretacja danych z *dziedziny genetyki*: o51. w punkcie wyjścia wyraża się zdaniem: o511. z jednej strony — mutacje, a z drugiej strony — reakcja na warunki środowiskowe — były czynnikami przekształcającymi formy człekokształtne w formy ludzkie.

o52. a w punkcie dojścia wyraża się zdaniem: o521. wymienione procesy były tylko wewnętrznym rozwijaniem naturalnym materii w kierunku wyższego zorganizowania się.

⁸¹ J. Motyka, Wstęp do biologii, 189—194, 221—236, W-wa 1955; W. Michajłow, Biologia, 78; ... „biologia miczurinowska... nie przywiązywała wagi do roli chromosomów i genów... a obstawiała przy możliwości kształtowania nowych cech organizmów pod wpływem określonych czynników środowiska, a następnie przekazywania potomstwu”; St. Biłewicz, Biologia, 24, W-wa, 1963: „Stalość cech gatunkowych jest... uwarunkowana m. in. stalością środowiska ... zmiany w środowisku ... mogą być niekiedy bardzo głębokie i wtedy stają się dziedziczne”.

013. *Wartość interpretacji*

Aby uwydatnić wartość interpretacji przeprowadzimy; 0131. dwa zestawienia; 0132. naszkicujemy zasadę; 0133 i podamy jej zastosowanie.

0131. *z zestawień*: 01311 jedno dotyczyć będzie relacji zdań wyrażających interpretacje: o61. a więc — relacji zdań (o411 i o421); o62. oraz relacji zdań (o511 i o521).

01312. drugie — dotyczyć będzie relacji zdań interpretacyjnych do zdań o faktach: o611, a więc — relacji dwu zdań interpretacyjnych (0411 i o421) do zespołu zdań o faktach (o11, o12, o13); o621. oraz relacji dwu zdań interpretacyjnych (o511, o521) do zespołu zdań o faktach (o21, o22, o31, o32, o33).

013121. to da się sprowadzić do następujących schematów paralelnych, będących rozwinięciami reguły odrywania:

$$\text{I. } (o11 \cdot o12 \cdot o13) \rightarrow (o411 \cdot o421)$$

$$\text{II. } (o11 \cdot o12 \cdot o13)$$

$$\text{III. } (o411 \cdot o421)$$

$$\text{IV. } (o21 \cdot o22 \cdot o31 \cdot o32 \cdot o33) \rightarrow (o411 \cdot o521)$$

$$\text{V. } (o21 \cdot o22 \cdot o31 \cdot o32 \cdot o33)$$

$$\text{VI.}$$

$$\text{VI. } (o511 \cdot o521)$$

013122. aby rozumowanie było efektywne i dało prawdziwe konkluzje: (III) i (VI), to muszą być prawdziwe przesłanki: (I) i (II) oraz (IV) i (V).

0131221 wprowadzie przesłanki: (II) i (V) nie budzą zastrzeżeń, ale przesłanki: (I) z (IV) nie są wolne od zastrzeżeń.

0131222. dla ustalenia tenoru zastrzeżeń należy powołać się na zasadę.

0132. otóż szkic *zasady* da się tak ująć: 01321. zarówno między jednym a drugim zdaniem interpretacyjnym z odpowiedniej pary (o61, o62) jak między odpowiednim zespołem zdań interpretacyjnych, a odpowiednim zespołem zdań o faktach (o611, o621) — mogą być pomyślane trzy dopuszczalne zależności wynikania: o71. konieczna, o72 faktyczna, o73 i możliwa.

0133. od zasady przechodzimy do jej *zastosowania*: 01331. ani konieczność, 01332. ani faktyczność — nie dają się w sposób ścisły wykazać, udowodnić⁸².

01333. więc — pozostaje zagadnienie możliwości: o81. niektórzy tomiści są skłonni odrzucić nawet możliwość, o811, gdyż widzą sprzeczność w tym, aby materia — bez ingerencji innej przyczyny sprawczej — mogła sobie nadać duchowość.

o82. inni tomiści — bez wprowadzania zasadniczej argumentacji — uważają, że na samej możliwości została skonstruowana usłużna hipoteza w systemie materialistycznym.

0134. w *podsumowaniu oceniającym*: 01341. uwzględniając nieprzewzięzione — aktualnie — trudności w pełniejszym rozszerzeniu poznania doświadczalnego, 01342. nie będzie od rzeczy uznać, że tenor i kierunek interpretacji są — niewątpliwie — podyktowane tendencją do zharmozowania systemowego: 01343. zdania interpretacyjne są elementami konsekwentnie związanymi z całością systemu materialistycznego.

02. Tomistyczne przyporządkowanie zasadam systemu

Tu zostanie przedstawiony: 021. punkt wyjścia i 022. sedno sprawy. 021. punktem wyjścia jest uznany pewnik, że człowiek jest szczególnym, specyficznym, wyjątkowym okazem w świecie organicznym.⁸³

0211. ta specyficzność, szczególność, wyjątkowość cechuje człowieka w dwu aspektach: 02111. funkcjonalnym i 02112. strukturalnym.

02111. aspekt funkcjonalny ujawnia się — u człowieka — w tworzeniu nowej rzeczywistości trwałej — o911 — nie tylko o charakterze materialnym, o912, ale i moralno-intelektualnym.

02112. aspekt strukturalny wyraża się — we wnętrzu człowieka — ukonstytuowaniem z czynników o921 duchowego i o922 organicznego.

022. oto sedno sprawy: przedstawiony punkt wyjścia wnosi wytyczne dla

⁸² E. Malinowski, *Genetyka*, 555, Wwa, 1963 „jest rzeczą niemożliwą dowieść istnienia ewolucji w sposób absolutnie ścisły”. K. Klószak. Zagadnienie pochodzenia duszy ludzkiej, a teoria ewolucji. *Roczniki Filozoficzne*, t. 8, z. 3, 3. 53—123, Lublin, 1961; por. *Znak*, 87; 1181—1234, 1961; A. Stępień. *Wprowadzenie do metafizyki: ewolucjonizm*, 181—183, Kraków 1964.

⁸³ J. Kleczeńska, *Selekcja biologiczna a szanse człowieka*, *Znak*, 115, s. 53. T. Płużański, Teilhard de Chardin, 110.

przyporządkowania rozpatrywanego: 0221. zarówno od strony pozytywnej 0222. jak i negatywnej.

0221. strona pozytywna — to zgodność z zasadami systemu: zgodzić by się można na kształtowanie, rozwijanie, formowanie, doskonalenie ewolucyjne organizmu w dwu wersjach, 02211. według pierwszej — ewolucja mogłaby zachodzić w organizmach już złączonych z duszą.

o931. dusza ujawniałaby w tym złączeniu kolejno dwie funkcje: o9311. naprzód — głównie wewnętrzną w stosunku do organizmu jeszcze pierwotnego, wpływając na odpowiednie kształtowanie organów.

o932. a następnie — dopiero po doprowadzeniu tego kształtowania do stanu pełnej przydatności — dusza ujawniałaby przez organizm ukształtowany na zewnątrz inne jeszcze funkcje. o933. jednakże wersja ta nie miała specjalnego wzięcia u tomistów.

02212. natomiast — do uznania drugiej wersji składniało się wielu tomistów: według tej wersji: o941. organizm pewnej grupy zwierząt mógł podlegać kształtowaniu w długotrwałej ewolucji: o942. a gdy odpowiednie udoskonalenie organizmu ewolucyjnie zostało osiągnięte: o943. wtedy aktem twórczym udoskonalony organizm tej grupy zwierząt otrzymał ludzką duszę rozumną.⁸⁴

0222. poza omówionymi wersjami — tomistyczne stanowisko jest negatywne względem marksistowskiej koncepcji uznającej całe „compositum” ludzkie, a więc „duchowe” i „cielesne” za rezultat ewolucji materialnej⁸⁵; 02221. teza koncepcji marksistowskiej — nie tylko nie da się przyporządkować zasadom systemu tomistycznego, ale wyraźnie jest im przeciwstawna,

02222. ta przeciwstawność wyklucza — głównie — takie zasady: o951. nie materia organizuje, porządkuje, kształtuje „psychiczne w człowieku”,

⁸⁴ Fr. Gabryl, *Psychologia*, 417—427, 1906; J. Pastuszka, *Psychologia ogólna*, II, 415—435, 1947; E. L. Mascall, *Teologia chrześcijańska a filozofia przyrody; początek duszy ludzkiej*, 339—348, Wwa, 1964.

⁸⁵ Fragmenty wypowiedzi P. Teilhard de Chardin, *Człowiek*, Pax 1964, s. 208 — nawiązują do ewolucji materialnej „z punktu widzenia nauk przyrodniczych człowiek pojawił się dokładnie w ten sam sposób... co każdy inny gatunek”, ale kontekst zawiera ważne zastrzeżenie. s. 209: u człowieka „od początku odkrywamy... cechy szczególne, wskazujące na to, że jego żywotność należy do wyższego rzędu niż ta, która cechuje inne gatunki”; 219 — pojawienie się człowieka drogą „mutacji jedynej w swoim rodzaju”.

lecz — odwrotnie to „psychiczne” właśnie organizuje, porządkuje, kształtuje materię.

o952. ludzkie „psychiczne” nie jest własnością wysoko zorganizowanej materii, lecz jest substancją obdarzoną samodzielnością i samoistnością.

o953. gdyby materia nadawała sobie to czego nie posiadała, takie nadawanie byłoby stawianiem się i działaniem bez racji wystarczającej.⁸⁶

o954. dusza ludzka nie może być przekazywana potomstwu przez rodziców.

o955. bowiem — takie przekazywanie implikowałoby podział; o956. a dusza ludzka jest niepodzielna; o957. pozostaje — więc — uznać specjalne interwencje stwórcze w chwili poczęcia; o958. interwencja stwórcza konstituuje w istnieniu „duchowe” w człowieku⁸⁷.

223. Krótkie podsumowanie

W podsumowaniu podkreślić należy: 2231. zasadę tomistyczną; 2232. i jej konsekwencje.

2231. w myśl *zasady* „duchowe w człowieku” — ontologicznie — posiada — z jednej strony — wartość równorzędną „cielesnemu, materialnemu”, P11. „duchowe w człowieku” posiada strukturę substancji; P12. jest podmiotem swoistych własności, przypadłości; P13. nie jest własnością „cielesnego, materialnego”.

P21. z drugiej strony — „to duchowe” w swej strukturze zawiera zasadniczą przeciwstawność w stosunku do „cielesnego, materialnego”; P22. „cielesne” przez swą przestrzenność, rozciągłość jest podzielne, rozkładalne; P23. „duchowe w człowieku” jest strukturalnie proste, niezłożone.

2232. *konsekwencje* z tej zasady wylaniają się: P31. oto pierwsza streszcza

⁸⁶ A. de Coninck, *Unité de la connaissance humaine*, 44, Louvain, 1947; A. Stepień, *Wprowadzenie do metafizyki*, 180, Kraków, 1964: *Materia nie stanowi dostatecznej racji istnienia i działania duszy ludzkiej*”.

⁸⁷ E. L. Mascall, *Teologia chrześcijańska a filozofia przyrody*, 343, Wwa, 1964: „... ciało pochodzi od rodziców zgodnie z prawami dziedziczenia ... chociaż dusza... jest stworzona, możemy... utrzymywać, że istota ludzka jest kontynuacją przeszłej historii rodzaju ludzkiego i ... że cechy umysłowe, podobnie jak fizyczne, są zarejestrowane w strukturze genu chromozomów”.

się w odniesieniu do powstawania „duchowego w człowieku”, do stwórczej interwencji ze strony Przyczyny Pierwszej.

32. a druga — wyraża się w postulowaniu niezniszczalności, nieśmiertelności „duchowego w człowieku”.

3. Zakończenie

W zakończeniu — ogólnie — zwrócimy uwagę na aspekty metodologiczne w dwu koncepcjach „duchowego w człowieku”: 31. zbieżne i 32. rozbieżne.

31. *zbieżność* ma aspekt formalny, a występuje: 311. z jednej strony — w odnoszeniu się do ustaleń naukowych: 3111. odnoszenia te wyrażają się: Q11. bądź — w zdaniach odtwarzających fakty; Q12. bądź — w zdaniach interpretujących te fakty.

312. z drugiej strony — ta zbieżność zaznacza się w przyporządkowaniu struktury koncepcji o „duchowym w człowieku” do całościowej struktury systemowej; 3121. to przyporządkowanie uwydatnia się w zdaniach orzekających o ogólnych formach rzeczywistości.

32. *rozbieżność* ujawnia się: 321. z jednej strony — w ujmowaniu treści faktów oraz zasad systemowych; 322. z drugiej strony — w ujmowaniu — tutaj traktowanego — przedmiotu i konstruowaniu o nim teorii.

322. dla bliższego zobrazowania drugiej postaci rozbieżności wydaje się właściwym wyjście: 3221. z zasady, 3222. oraz — wskazanie zastosowania tej zasady.

3221. zasada o tenorze metodologicznym stwierdza istnienie ścisłej zależności między strukturą koncepcji a przedmiotem tej koncepcji.

3222. w zastosowaniu dla scharakteryzowania rozbieżności dwu koncepcji — trzeba zaznaczyć, że Q21. struktura marksistowskiej koncepcji wydaje się prostsza metodologicznie; Q21. ta prostota wiąże się z nieskomplikowaniem przedmiotu koncepcji; Q212. „psychiczne, duchowe w człowieku” jest własnością materii; Q213. w tej sytuacji zagadnienie pozaempirycznej unii w człowieku odpada.

Q22. o takim — właśnie — charakterze unia dwu czynników — duchowego i cielesnego — w człowieku staje się sednem problemowym koncepcji tomistycznej; Q221. w tych warunkach — ta koncepcja nie może posiadać prostości; Q222. złożoność przedmiotu postuluje skomplikowanie kon-

cepcji; Q223. dwie substancje — duchowa i cielesna — z przynależnymi im własnościami tworzą ścisłą jedność bez wykluczenia harmonii istotowej oraz zjawiskowej; Q224. to wymaga od koncepcji wielu subtelnych zabiegów.

332. „LE PSYCHIQUE“ HUMAIN DANS CONCEPTION MARXISTE ET DANS LA CONCEPTION THOMISTE

R é s u m é

Par l'analyse de la conception marxiste du „psychique” on aboutit à fixer les thèses. Parmi les thèses on distingue — tout d'abord — celles qui rejettent les vues données par les matérialismes „anti-dialectiques — soit dans la forme naturaliste (p18 et 19 siècle), soit dans panpsychiste, soit dans la forme psychologique, ou béhavioriste.

Ensuite — on a des thèses qui s'opposent aux conceptions élaborées par le positivisme et par le dualisme psycho-physique.

Enfin — après ces considérations sur les tendances éliminatoires — on entame le sujet de construction. Ce sujet contient — d'un coté — des vues sur la teneur des thèses et de l'autre coté — des vues sur les modes de prouver ces thèses.

Voici les thèses et leurs principales conséquences: dans la première on souligne que „le spirituel” est une propriété de la matière organisée au plus haut degré; par conséquent — la matière seule est un être substantiel, „le spirituel” appartient au domaine des accidents: et encore une conséquence: il n'existe rien qui soit séparable de la matière corporelle.

La seconde thèse énonce, que „le psychique” est formé par la matière évolutive et évoluée; par conséquent — la matière est la cause de l'apparition du „spirituel”, et c'est aussi la matière qui est le principe explicatif du „spirituel” Ce dernier énoncé coïncide bien avec la définition d'Auguste Comte „le matérialisme est la doctrine qui explique le supérieur par inférieur”.

Dans la troisième thèse on affirme que le cerveau humain est une source adéquate du „psychique”: le „psychique” dépend strictement — au point de vue fonctionnelle et génétique du cerveau.

Dans l'analyse des preuves on constate que les prémisses sont liées — d'une part — aux faits et surtout aux interprétations des faits, d'autre part — ces liaisons se dirigent vers les principes de système marxiste.

L'analyse de la conception thomiste du „spirituel” aboutit à constituer quatre thèses, dont la première — montre que la théorie hylémorphique est homogène et consistante. La preuve de cette thèse base sur la comparaison de la structure substantielle animale avec la structure substantielle humaine.

Dans la seconde thèse on affirme, que l'homme est un être simple. Cette simplicité est prouvée par l'unité de supôt, par l'unité de l'existence, et par l'unité de l'activité: toutes les tendances forment un système harmonique et homogène.

La troisième thèse nous donne une appréciation de la valeur ontologique du „psychique humain”: le „psychique” — dans sa structure — est une réalité substantielle et dans ses fonctions — il n'est pas soumis à une dépendance intérieure totale à l'égard du corps.

La quatrième thèse porte sur la genèse du „psychique” dans l'homme: cette genèse n'a pas de raison suffisante dans l'évolution de la matière. Cette insuffisance reflète des faits établis par la paléontologie, par la génétique et par les autres sciences naturelles.

Ces thèses constituent le corps de la solution du problème difficile et toute cette construction théorique est en pleine harmonie avec le système thomiste.

Dans la conclusion finale on souligne une convergence et une divergence de deux conceptions au sujet du „psychique”.

La convergence est de caractère formel: elle se révèle dans les démarches de deux conceptions pour faire introduire — d'une part — les faits et leurs interprétations et d'autre part — les principes des systèmes correspondants — dans les preuves construites.

La divergence apparaît dans les tendances à donner des significations appropriées aux vues générales. Dans les deux conceptions — les démarches méthodologiques sont conséquentes et correspondantes aux notions formées sur l'objet traité ou sur la réalité psychique dans l'homme.

332. S k o r o w i d z n a z w i s k ⁸⁸

Anaksagoras	Filipowicz B. 49
Arystoteles: 64, 72,	Furman A. 35
Avenarius R. 10	Gabryl F. 84
Batiszczew G. S. 14	Gall F. J. 55
Bernies V. 71, 78	Gilson E. 66
Berteaux P. 80	Gremiacki M. A. 39
Bilewicz, 81	Gulyga A. W. 13
Blanché R. 67	Halden J. B. S. 80
Blinkow S. M. 22	Hall
Bonner D. M. 78, 80	Hegel:
Borgosz J. 17	Helwecjusz C. A.
Brugger 1	Ignatow A. I. 51
Butler J. A. V. 50, 80	Ilenkow W.: 26
Büchner R.	Jaroszewskij M. G. 8
Carnap R. 12	Kalojanoff A.
Czebenko M. D. 3	Kartezjusz R.
Chirpaz F. 65	Keburija D. M. 26
Czinczin N. W. 35	Kedrow B. N. 33
Comte A.	Kilian-Szczepanik 42
Coninck A. de, 58, 61, 67, 71, 73, 86	Kleczeńska J. 80, 83
Craig D. 41	Kłósak K. 59, 82
Dart R. A. 41	Komarow 34
Darwin	Konikowa A. S. 46
Dawydow J. N. 26	Kotarbiński T.
Dawydowa G. A. 26	Kożewnikow A. W. 51
Denis P. 79	Krajewski W. 18, 57
Emme A. M. 51	Kriczman M. G. 46
Engels, 45, 21, 23, 30, 57	Kreutz M. 7
Fejginson N. I. 30	Ladygina-Kots N. N. 43
Feuerbach L.	Lalande A. 1

⁸⁸ Podane przy nazwiskach liczby są kolejnymi numerami przypisów (odsylają do przypisów o wskazanym numerze). Nazwiska bez liczby wskazują autorów wymienianych w tekście bez wyszczególnienia i bibliograficznego omówienia ich rozpraw.

- Leakey L. S. B.
 Lefebvre H. 26
 Legowicz J. 15
 Lenin 6, 22, 57
 Leontiew A. N. 7, 54, 56
 Lewin 40, 42
 Lider J. 22, 27
 Luria A. P. 8
 Ładosz J. 5
 Mach E. 11
 Malebranche N.
 Malinowski E. 35, 44, 80, 82
 Mamzin A. S. 30, 47
 Marcossi 79
 Maritain J.
 Marks K.
 Mascall E. L. 60, 62, 70, 72, 74, 77, 79, 84, 86
 Michajłow W. 34, 44, 45, 46, 48, 81
 Miczurin
 Miller G. I.
 Mitin
 Moleschott J.
 Momdżan Ch. N. 3
 Motyka J. 35, 52, 63, 81
 Mrówczyński T. 71
 Mszwenieradze W. W. 13
 Mydlarski J. 13, 44
 Narskij I. S.
 Nirenberg
 Oparin A. I. 51
 Pastuszka J. 59, 84
 Paszewski A. 31
 Petrow D. F. 31
 Płużański; 83
 Puzikow P. D. 33
 Rabinowitch E. I. 50
 Reznikow L. O. 13
 Robinson J. T.
 Rogiński G. Z. 40, 42
 Rogiński J. J. 22,
 Rubinsztajn S. L. 5, 7, 8, 9, 13, 14, 16, 20, 41, 54
 Rylska T. 79
 Salimowa K. I. 3
 Schaff A. 26
 Semkow W. F. 47
 Skabiczewskij A. P. 51
 Skowron S. 35, 80
 Stein L. 41
 Stepanian Cz. A. 1
 Stępień A. 78, 82, 86
 Stęślicka W. 39
 Strasser S. 69
 Strell M.
 Świeżawski S. 14, 67
 Sysoew A. F. 51
 Szewczuk W. 53, 76
 Tatarinczew A. S. 35
 Teilhard de Chardin P. 42, 54, 80, 85
 Tichomirow O. K. 1
 Toland J.
 Tolman C. E.
 Tomasz z Akwinu 60, 68, 69, 72, 75
 Tomaszewski T. 7, 9, 20
 Urey
 Verne M. 69
 Vignetaud du
 Wakar B. A. 47
 Wald G. 50
 Watson J. B.
 Wiśniewska-Zelichowska, 32, 42
 Wołoszynowa 16
 Woodward
 Wygotskij L. S. 1
 Zbarskij I. B. 21, 46
 Zukow. Werezniukow N. N. 35, 30